NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGI
JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSA
H-1051 Budapest, Nádor u. 22.
www.kisebbsegiombudsman.hu

Iktatószám: NEK-368/2010.

Jelentés
a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről

I. A vizsgálat körülményei

1. A vizsgálat céljai

A kisebbségi óvodai nevelés helyzetéről készített jelentés egy részjelentés: az első eleme a kisebbségi köz-, és felsőoktatás teljes spektrumát bemutató átfogó elemzési kísérletnek. A vizsgálatot – az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján – hivatalból indítottam.

A vizsgálat alapvető célja, hogy betekintést nyújtson a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelés tényleges helyzetébe, abba, hogy az adott körülmények mennyire felelnek meg a jogszabályi követelményeknek, illetve a jogi elvárások mennyiben alkalmazhatóak a gyakorlatban. A hangsúlyt jelen vizsgálatban nem a pozitívumok kiemelésére, hanem elsősorban az esetleges hiányosságok, hibák feltárására helyeztem, mert rendkívül fontosnak tartom ezek kiküszöbölését, a kisebbségi nevelés szabályozásának, valamint gyakorlatának javítását.

A vizsgálat további célja, hogy a leíró jellegű, de tendenciáknak is tűnő eredmények nyilvánosságra hozásával, jobbító javaslatok megfogalmazásával a jogalkotók és a kisebbségi óvodai nevelésben érintett jogalkalmazók – elsődlegesen az intézményfenntartók és az intézményvezetők – munkáját elősegítse.

2. A vizsgálat módszerei

A vizsgálat alapegységei a kisebbségi neveléssel érintett óvodák. Az alapsokaság meghatározásához elsődleges forrásként az Oktatási Hivatal Közoktatási Információs Irodájának adatbázisát (a továbbiakban: KIR), illetve az Oktatási és Kulturális Minisztérium, illetve jogutódja, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) hivatalos statisztikáit használtam.

A vizsgálat során megkérdezettek négy csoportját különíthetjük el: intézményvezetők, intézményfenntartók, szülők, kisebbségi önkormányzati vezetők. A kutatás alanyai közül – mivel a téma szempontjából releváns információk legszélesebb körével ők rendelkeznek – a hangsúlyt az intézményvezetőkre helyeztem.

A hatályos jogszabályokat teljes körben elemeztem, emellett a témára vonatkozó pedagógiai, szociológiai, statisztikai és jogi szakirodalom, valamint a rendelkezésre álló hivatalos adatbázisok széles körű megismerésére törekedtem. Munkatársaim a helyszíni vizsgálatok során strukturált interjúkat és dokumentumelemzéseket végeztek. Felhasználtam az utóbbi három évben hozzám érkezett, óvodai nevelést érintő panaszbeadványok alapján lefolytatott vizsgálataim eredményeit is.

A helyszíni vizsgálatokkal érintett intézmények kiválasztása során arra törekedtem, hogy a kisebbségi közösségek a kisebbségi óvodai nevelésben betöltött súlyukhoz, számarányukhoz mérten, illetve a nemzetiségek által legsűrűbben lakott megyék az ott élő, a megyét jellemző kisebbségekkel érintve legyenek. Kiemelt súlyt kaptak a budapesti, illetve (speciális helyzetük miatt) az országos kisebbségi önkormányzatok által fenntartott intézmények. A helyszíni vizsgálatokra 2010. április 28-a és június 18-a között került sor.

Munkatársaim megtekintették az óvodaépületeket és a csoportszobákat, közben lehetőség szerint kapcsolatba kerültek a szülőkkel is, és részt vettek több csoportfoglalkozáson: megfigyelték a gyerekeket, az óvónőket, a foglakozás folyamatát, a pedagógusok és a gyermekek nyelvtudásszintjét, a használt, illetve a rendelkezésre álló eszközöket. Beszélgettek az óvónőkkel, az óvodavezetővel, az érintett kisebbségi önkormányzat elnökével, a polgármesterrel vagy a képviselő-testület kisebbségi tanácsnokával, és/vagy a polgármesteri hivatal oktatási ügyekkel foglalkozó szakemberével.

Reprezentativitásról természetesen nem beszélhetünk, de törekedtem rá, hogy minél szélesebb metszetét mutassam be a kisebbségi óvodai nevelésnek. Megállapításaim alapvetően a vizsgált intézményekre vonatkoznak, ugyanakkor lehetőséget teremtenek – figyelembe véve az elmúlt másfél évtized során az ombudsmani hivatalban, több ezer ügy kapcsán felhalmozódott tapasztalatokat is – további következtetések levonására is.

3. **A vizsgálat helyszínei**

település	**nemzetiség**	**óvoda**
Budapest	bolgár	Bolgár Kétnyelvű Nemzetiségi Óvoda
Bátonyterenye	cigány	Bátonyterenye Kistérségi Óvoda, Micimackó Tagóvoda
Mátraverebély	cigány	Bátonyterenye Kistérségi Óvoda, Katica Tagóvoda
Jászapáti	cigány	Jászapáti Önálló Óvodai Intézmény mindhárom tagóvodája: • Csigabiga Óvoda, • Margaréta Óvoda, • Szivárvány Óvoda
Hosszúpályi	cigány	Napközi Otthonos Óvoda
Bácsalmás	cigány-horvát-német	Bácsalmás Kistérségi Többcélú Társulás, Petőfi u. 29. alatti óvodai tagintézmény

Dombóvár	cigány-német	Apáczai Oktatási Központ, Erzsébet Óvoda Intézményegysége
Sásd	cigány-német	Sásdi Általános Művelődési Központ óvodája
Pocsaj	cigány-román	Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskola, Óvoda és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény óvodai intézményegysége • Kikelet Óvoda • Mesevár Óvoda
Budapest	horvát	Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon
Hercegszántó	horvát	Horvát Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon
Pécs	horvát	Miroslav Krleža Horvát Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon
Budapest	német	Kelenvölgyi Óvoda
Pécs	német	Koch Valéria Középiskola, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium: • Dugonics Utcai Óvoda • Szőnyi Úti Óvoda
Baja	német	• Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja Óvodája • Szent László Általános Művelődési Központ Óvodája
Szentgotthárd	német-szlovén	Szentgotthárd és Kistérsége Egyesített Óvodák és Bölcsőde, Játékvár Óvoda
Gyula	román	Románvárosi Óvoda
Komlóska	ruszin	Komlóskai Ruszin Nemzetiségi Általános Művelődési Központ
Budapest	szerb	Nikola Tesla Szerb Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon
Lucfalva	szlovák	Fészek Napköziotthonos Óvoda
Budapest	szlovák	Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Diákotthon
Szarvas	szlovák	Szlovák Általános Iskola, Óvoda és Diákotthon Szarvas
Sárisáp	szlovák	Csolnok és Környéke Körzeti Óvoda, Sári Tagóvoda
Szügy	szlovák	Nemzetiségi Napközi Otthonos Óvoda

Bolgár, ruszin, szerb, szlovén kisebbségi neveléssel érintett intézményegységek száma: 1-1. Horvát kisebbségi neveléssel érintett intézményegységek száma: 4, szlovák: 5, cigány: 11, német: 9, román: 3.

II. A kisebbségi óvodai nevelés jelentősége

1. Az óvodai fejlesztés fontosságáról általában

Tudományosan igazolt tény, hogy a kora gyermekkori életszakaszban történtek alapvetően meghatározzák a későbbi életlehetőségeket:[1] többek között az iskolai sikerességet, a

[1]A témának könyvtárnyi szakirodalma van. Pl. Herczog Mária: Koragyermekkori fejlesztés, http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/wiki/Herczog_M%C3%A1ria:_Koragyermekkori_fejleszt%C3%A9s, James Heckman , idézi Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségihez, MTA Közgazdaságtudományi Intézet Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék Budapest, 2006, http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/images/Kertesik%C3%A9zdi.pdf

beilleszkedés, a szocializáció esélyeit és a munkaerő-piaci kilátásokat. A háromtól hét éves korig terjedő óvodáskor tehát, mint a korai tanulási élmények egyik legfontosabb időszaka jelentős hatást gyakorol a gyerekek későbbi fejlődésére.

A szegénység – ami tapasztalataim szerint a hazai kisebbségek közül elsősorban cigány gyermekeket érintő probléma – kétféleképpen is hat a gyermekek fejlődésére. A szociálisan rászoruló család egyrészt nem képes megvásárolni azokat a szolgáltatásokat, amelyek a gyermek fejlődését befolyásolják, másrészt a nincstelenség (nem determináló szinten ugyan, de egyértelműen) összefüggésben van a szülők érzelmi teljesítőképességével. A szülők emocionális kapacitása – a családon belüli társas kölcsönhatás, együttműködés, kommunikáció, társas készségek útján – alapvetően befolyásolja gyermekeik készségeit, képességeit, viselkedési mintáit, végső soron tanulási eredményeit. A hátrányos helyzetű gyermekek kognitív fejlődésben elmaradásának oka jellemzően nem az tehát, hogy veleszületett képességeik rosszabbak volnának, hanem az, hogy azokat a szülők szűkös erőforrásai, a megélhetési, anyagi nehézségeik okozta stressz, és az otthoni fejlesztő környezet hiányosságai gátolják.

A későbbi életkorokban tanulási nehézségekkel, magatartási zavarokkal, illetve kapcsolatépítési és beilleszkedési problémákkal is szembe kell néznie általában annak a gyermeknek, aki számára a család és az óvoda nem nyújt megfelelő érzelmi biztonságot. Ha azonban a gyermek hátrányos helyzetű, s nem kerül egyáltalán óvodába, vagy túl rövid ideig jár oda, illetve ebben az időszakban nem kerül sor a korábbi hátrányok ledolgozására, akkor a sikeres iskolai karrierjének drasztikusan lecsökkennek az esélyei. Reménytelen helyzetbe kerül az a hátrányos helyzetű gyermek, akinek hozott lemaradása az óvodában még nő is, mert például elkülönítve, külön csoportba helyezik, esetleg kifejezetten alacsonyabb színvonalú pedagógiai ellátást kap.

Nem túlzás tehát azt állítani, hogy az intézményes szocializáció első lépcsőjét jelentő óvoda a gyermekek pozitív életkilátásai meghatározásának egyik kulcsszereplője. Az óvoda a jövő generációért viselt felelőssége azért is felmérhetetlen, mivel a társadalmi kirekesztődés ellen is leghatékonyabban 6-7 éves korig (amiből a gyermek akár 3-4 évet is az óvodában tölt) lehet tenni, vagy éppen ebben az időszakban lehet visszafordíthatatlanná változtatni a meglévő szociokulturális lemaradást.

2. A kisebbségi óvodai nevelés speciális jelentősége

A kisebbségi óvodai nevelés speciális jelentőségét két tényező adja. Egyrészt, a kisebbségi óvoda – az intenzív személyiségfejlesztésen belül, elvileg – *a hatékony korai nyelvtanulás rendkívüli lehetőségét kínálja.* Másrészt, az óvoda a kisebbségi hagyományápolás élményszerű megélésének terepeként *a kisebbségi közösséghez tartozás, identitástudat formálásában is kivételes szerepet kaphat.*

Kereki Judit – Lannert Judit: A korai intervenciós intézményrendszer hazai működése. Kutatási zárójelentés. TÁRKI-TUDOK, 2009. február, http://www.fszk.hu/opi/szolgaltatas/korai-intervencio/FINAL_0302_MODOSITOTT_Zarotanulmany_KORINT.pdf

2.1. A korai nyelvtanulásról

A hétéves kor alatt elkezdett nyelvoktatás helyességéről megoszlik a szakemberek véleménye, igaz, az Európai Unió országaiban az elmúlt években a korai nyelvtanulást támogatók álláspontja került előtérbe[2]: a szülőket szinte egész Európában arra buzdítják, hogy a lehető legkorábban kezdjék el gyermekeik idegennyelv-taníttatását.

A szakmai elvárások kidolgozása érdekében 2004-ben az Európai Unió megbízásából mélyelemzés készült a korai nyelvtanulással kapcsolatban végzett kutatásokról, jó gyakorlatról, és főbb pedagógiai elvekről. Az eredményeket összefoglaló jelentés megállapítja, hogy a korai életkorban megkezdett nyelvtanulás igen előnyös a gyermekek számára, mivel több időt biztosít arra, hogy a gyermekek természetes nyelvelsajátítási mechanizmusai aktivizálódjanak, továbbá olyan nyelvi és interkulturális tapasztalatot jelent, amely pozitívan járulhat hozzá a gyermekek kognitív, szociális, kulturális, akusztikai, nyelvi és személyiségfejlődéséhez és én-tudatuk formálódásához.[3]

A korai nyelvtanulás adta előnyöket a magyar közoktatási rendszer alanyi jogon biztosítja a kisebbségi hovatartozású szülő gyermekének. Erre szükség is van. A hazai viszonyok között a kisebbségi nevelést-oktatást különös súlyúvá, kivételes jelentőségűvé teszi ugyanis a kisebbségi közösségek nyelvvesztése. Az idősebb generációnak is csak egy része és szűk közegben beszéli a nemzetiségi nyelvet, a középgeneráció szinte kizárólag magyarul tud, a fiatalabb korosztályok számára pedig az ősök nyelve már nem anyanyelv, hanem tanult nyelv[4].

---

[2] 1997 szeptemberében az Európa Tanács luxemburgi elnökségének kezdeményezésére a Luxemburgi Oktatási és Szakképzési Minisztérium konferenciát rendezett "Korai nyelvtanulás, és utána...?" címmel, melyen Magyarország is részt vett. A konferencia ajánlásai szerint a nyelvtanulás minél korábbi elkezdése szükséges és hosszú távon gazdaságilag is előnyös.

[3] Ennek tükrében, a nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség elősegítése érdekében született meg az Európai Unió nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség ösztönzése című, 2004-2006-ra vonatkozó cselekvési terve.

[4] Pl.: Bindorffer Györgyi – Horváth Sándor – Janek István – Krékity Tamás – Szabó Orsolya – Tolnai Mirjana: Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás – a kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében: szinkron és diakron dimenzióban. Munkabeszámoló. OTKA, 2006, http://real.mtak.hu/194/1/37400_ZJ1.pdf: „...a nyelvi asszimiláció oly mértékben van jelen mindenütt, hogy az etnikai identitásban lassan mindenütt jelentőségét veszti. Ezt pótolja a kultúra területén a népi hagyományok őrzésében és ápolásában manifesztálódó etnikai identitás. Bebizonyosodott, hogy az identitásőrzésnek ez a formája minden generációban, de leginkább a legfiatalabbaknál vehető számításba; esetükben a hagyományok már csak a színpadon előadva élhetők meg; a nyelvtanulás, és a múltra való emlékezés pedig a nemzetségi iskolákban – már ahol van, iskolai tananyaggá vált."
Más példa: Erb Mária – Knipf Erzsébet: A Magyarországi német kisebbség nyelve és nyelvhasználata az ezredfordulón, http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsegek/Nemzeti_es_etnikai_kisebbsegek_mo_on%20a%2020_sz/pages/026_moi_nemet.htm „...[a német nemzetiségi] nyelvjárás anyanyelvből ... „nagyanyanyelvvé" vált. Az adott körülmények között legteljesebb, bár korántsem teljes használata a legidősebb generációkra szorítkozik, igen gyakori a nyelvhasználat tekintetében aszimmetrikus kommunikáció, ahol nyelvjárási kérdésre magyar válasz érkezik...A magyar nyelv a kommunikáció minden szintjén az elsődleges nyelv szerepét tölti be. Nemcsak a nyilvánosság nyelve, hanem a privát szférából is egyre inkább kiszorítja a nyelvjárást. A magyar nyelv frekvenciáját növelik a már több generáción keresztül adatolható vegyes házasságok, valamint az a tény is, hogy ma már nem lakik több generáció egy fedél alatt, így a nyelvjárás nagyszülők általi esetleges továbbadása nehézkessé válik, vagy egyáltalán nem következik be."

A szórványlét és a család anyanyelv-átörökítő funkciójának szociológiai kutatásokkal is igazolt elvesztése miatt[5] tehát – a kisebbségi nyelvek használata jellemzően a privát szférából is kiszorult – csak a kisebbségi nevelési, oktatási rendszer adhat esélyt arra, hogy megállítható és (esetleg) visszafordítható legyen ez a folyamat. Ebből következőleg, a kisebbségi oktatási intézményeknek – a magyar közoktatási rendszer részeként – biztosítania kell mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket általában az oktatás nyújt, és e mellett (külső, családi-közösségi támogatás hiányában is) meg kell teremtenie az anyanyelv elsajátításához, fejlesztéséhez és e népcsoportok kultúrájának és történelmének megismeréséhez szükséges feltételeket is.

2.2. Újratanulható-e az anyanyelv?

Egyéni szinten a kisebbségi nyelv, mint az ősök anyanyelve újratanulható. A kisebbségi közösségek fennmaradásához azonban nem egyesek szándékára, hanem egy másfajta minőséget jelentő csoportos akaratra van szükség. Értelemszerű a kérdés: van-e ilyen akarat, ha igen, az anyanyelv-újratanulás hatékonyságát mi befolyásolja?
Az óvodai, iskolai nemzetiségi nyelvtanítás sikeressége egyéb tényezők mellett függ

- a tanult nyelv motivációs erejétől,
- attól, hogy ezt a nyelvet a család és a helyi közösség megéli-e,
- hogy a közoktatási intézményen kívül is van-e igény és mód a helyi nemzetiségi hagyományok ápolására,
- és a pedagógusok felkészültségétől, illetve a tanítás módszertanától.

A nemzetiségi nyelvek, mint tanult nyelvek motivációs erejéről ezért érdemes hosszabban is elgondolkozni, mert *a szülők – vizsgálatom tapasztalatai szerint – nem elvi alapon, hanem gyakorlati hasznosság alapján választanak iskolát és nyelvet. Ebben a rendszerben a kisebbségi óvoda csak alárendelt szerepet kap.*

A nemzetiségi csoporthoz tartozás és az egyéni karrier lehetősége között (a németet leszámítva) kétséges a kapcsolat. Valószínű, hogy az iskola irányában támasztott szülői elvárások fontossági sorrendjében a karrier, a „boldogulás" áll első helyen, emiatt az idegen nyelv tanítását, illetve a továbbtanulásra, a felsőfokú tanulmányokra való felkészítést látják a (közép)iskola elsődleges feladatának.

Az iskolaválasztás szempontrendszere sokrétű. Helyet kap ebben a nyelvtudás kulcsfontosságú szerepének felismerése részeként az is, hogy a megszerzett tudás piaci értékét részben az általános használhatóság (ez tipikusan az angolnak kedvez), részben a várható helyi piaci előnyök megszerzésének lehetősége is motiválja. Ez utóbbi kapcsán: a német nyelv elterjedtsége elsősorban azokban az országrészekben volt és van átlag felett, ahol a szomszédos Ausztria közelsége miatt a németnyelv-tudás jelent komolyabb tőkét. [6]

Fordulat akkor következhetne be a kisebbségi nyelvek helyzetében, ha a nemzetiségi nyelvek tanulása a jelen társadalmi-gazdasági környezetben is az érvényesülés perspektíváját adhatná, ennek megfelelően a kisebbségi óvodai nevelést követő általános iskolai képzésnek tömegesen lenne középiskolai és felsőoktatási folytatása is. Vagy, bár ez jelenleg irracionális elvárásnak látszik, már az óvoda és az általános iskola (összességében: 9-11 év alatt) olyan

---

[5] Lásd például Bindorffer i.m.
[6] Imre Anna: Az idegennyelv-oktatás kiterjedésének hatása a nemzetiséginyelv-oktatásra. http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=Tartalmi-valtozasok-07-Imre

szintű nyelvtudáshoz juttatná a nemzetiségi tanulót, hogy az tanult tudását a mindennapokban hasznosítani, élővé, a következő generáció számára pedig hagyományozhatóvá is tudná tenni.

2.3. Kisebbségi hagyományápolás az óvodában

A kisebbségi programmal működő óvoda speciális jelentőségét – az anyanyelv (elvileg) hatékony tanulási lehetősége mellett – a hagyományápolás adja. Az óvoda, ha a hagyományápolással a kisebbségi közösséghez tartozás élményét adja, a kisebbségi identitástudat formálásában és a nyelvtanulás motivációs bázisában is kivételes szerepet kaphat.

A nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet (a továbbiakban: óvodai irányelv) szerint a kisebbségi nevelés egyik célja, hogy ápolja és fejlessze a kisebbségi életmódhoz, kultúrához kötődő hagyományokat és szokásokat. Az irányelv szerint fontos, hogy az óvoda környezete tükrözze a kisebbség kultúráját, a kisebbség életmódját, szokásait, hagyományait és tárgyi emlékeit, a cigány kisebbségi óvodai nevelés keretében pedig az óvoda nevelési programja tartalmazza a cigány kultúra, művészetek és hagyományok értékeit.

A kisebb településeken megrendezett falunapokon az óvodások szinte mindig készülnek valamilyen nemzetiségi programmal, tánccal, verssel, dallal, vagy népi játékkal, egy-egy népszokás felelevenítésével.

Az egyik Bács-Kiskun megyei német nemzetiségi óvodában, több más kisebbségi óvodához hasonlóan, néptánccsoport is működik.

Az általunk meglátogatott majdnem minden nemzetiségi óvoda csoportszobáiban és egyéb helyiségeiben találtunk olyan hagyományos tárgyi emléket, népviseletet, textilt, népi játékszert, esetleg ezekről készült fotográfiákat, melyek a településen élő kisebbségi közösség valamely tagjától, tagjaitól származtak, vagy ritkábban, múzeumtól kölcsönzött anyagként voltak elhelyezve.

Egy Komárom-Esztergom megyei szlovák óvodában például külön nemzetiségi sarkokat alakítottak ki a tájházakban általában szokásos tárgyak kiállításával: fali szőttesekkel, népviseletbe öltöztetett babákkal, régi családi fényképekkel, Tranoscius énekeskönyvével, Bibliával, fonott kosarakkal, sütőformákkal, korsókkal stb. Egy nagyon népszerű német nemzetiségi óvodában is találkoztunk hasonló megoldással.

Negatív példaként említhető egy Békés megyei román óvoda. A csoportszobák jól felszereltek, de a nemzetiségi jelleg sem (nem túl gazdag) díszítésükből, sem az eszközökből, sem a feliratokból nem derül ki. A könyvek magyar, itt-ott német nyelvűek, román feliratos társasjáték, népviseletbe öltöztetett baba, népi játék, román népi munkaeszköz, népviselet, egyéb román népi jelleget tükröző tárgy nincs, vagy legalábbis kollégáim nem láttak. Román videofilm, DVD, CD látható helyen nem volt, maga az intézményvezető is azt mondta, hogy film és hanganyagot gyakorta a gyerekek hoznak be otthonról.

Minden óvoda Helyi Nevelési Programja céljai közt szerepeltette a kisebbségi kultúrához kötődő hagyományok, szokások ápolását, fejlesztését. A csoportnaplókban is találtunk olyan bejegyzéseket, melyek egy-egy népszokáshoz fűződő mondóka, vers, dal, esetleg tánc tanítását jelezték.

Egy Nógrád megyei szlovák kétnyelvű nevelést folytató óvoda helyi nevelési programja kifejezetten a helyi népi hagyományok átörökítésére, ápolására épít. A néphagyományok eszközrendszerét használják fel a kompetencia alapú óvodai programban.

A cigány kisebbségi nevelést folytató óvodákban tett látogatások során azonban szinte egyáltalán nem találkoztunk a kisebbségre jellemző tárgyi emlékkel, viselettel, sajátos ünneppel, de csoportnaplóba beírt verssel, mondókával sem.

A „magyar ünnepek" is színesíthetőek speciális, nemzetiségi sajátosságokkal, s ezzel a kisebbségi nevelést folytató óvodák élnek is, általánosságban mégis az mondható el, hogy ünnepekhez kapcsolódó szokások tekintetében látszólag nem, vagy alig tapasztalható markáns eltérés a magyar és a kisebbségi, sőt, a különböző kisebbségi óvodák, óvodai csoportok között. A nemzetiségi óvodák többségében ugyanis (nagy eltéréseket mutatva) az adott nemzetiségre jellemző ünnepek megjelennek, de a magyar hagyományőrzésre általánosan bevett ünnepségek megtartása: farsang, március 15., húsvét, anyák napja, gyermeknap, mikulás, karácsony stb. jelentősége, a nemzetiségivel összehasonlítva, sokkal nagyobb.

A „magyar ünnepek" elsöprő túlsúlya miatt a különböző kisebbségi csoportok között is minimális az eltérés. Ennek jellemző példája lehet, hogy egy Tolna megyei óvoda német és az egyik cigány csoportja naplóiban az ünnepek és egyéb programok, események csak két ponton térnek el egymástól: novemberben a németek Márton napot tartanak, a cigányok pedig februárban balázsolnak. Az összes többi ünnepet (ősz ünnep, állatok hete, Mikulás, lucázás, farsang, kiszézés, húsvét, anyák napja, ballagás, pünkösdi vásár) egyformán megtartják.

A hagyományápolás egyéb vonatkozásaiban is az általános, a népi-paraszti hagyományok megismertetését láthatjuk a kisebbségi óvodákban. Igaz, a paraszti hagyományoknak is vannak nemzetiségi vonatkozásai.[7]

Az egyik Baranya megyei német nemzetiségi nevelést folytató óvoda nevelési programjában is például (a tájház-látogatást leszámítva) ekként jelenik meg a hagyományápolás: „gyapjút fonunk, nemezelünk, koszorút kötünk, kötelet sodrunk, szőnyeget szövünk, batikolunk, agyagozunk, csuhéból, szalmából barkácsolunk. Ellátogatunk tájházba, megfigyeljük a népi kismesterségeket: kovácsműhely, fazekas, kékfestő, kosárfonó, mézeskalács készítő."

[7] A kékfestés kapcsán például: „A magyarok körében inkább a fehér, kék-fehér mintás ruhaanyagok és kendők, kötények voltak a kedveltek. A németek a nagyon sötétkék alapon kék aprómintákat viselték. A vendek a bronzvörös alapon zöld virágosat keresték. A szlovákokra az élénk, fehér-kék, kék-sárga, nagy fehér virágos anyagok voltak jellemzőek." In: Magyar Néprajz III. Anyagi kultúra 2., kézművesség/kékfestés, http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/109.html

III. A kisebbségi önkormányzatok kisebbségi óvodai nevelést érintő jogai

1. A kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogairól általában

Kisebbségi kulturális autonómia nem értelmezhető a kisebbségi a közösségek fenntartásában lévő kisebbségi feladatot ellátó nevelési-oktatási intézmények nélkül. A kisebbségi jogok érvényesítésének a biztosítása ugyanakkor a települési önkormányzat (egyik) kötelező feladata,[8] míg a kisebbségi önkormányzatok számára a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (a továbbiakban: Nektv.) csak az átruházott feladat-és hatáskörök[9] körében határoz meg ilyen jellegű feladatot. Ennek megfelelően a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (Kotv.) a kisebbségeket megillető közoktatási jogok biztosítását is a települési, illetve a megyei önkormányzat feladatává teszi[10]. A kisebbségi nevelést, oktatást is folytató intézmények fenntartói jellemzően a helyi önkormányzatok, ezért elsősorban az ő felelősségük – a rendszer a működtetése útján, a kisebbségi kulturális jogok keretén belül – a kisebbségi közoktatás megszervezése is.

A Nektv.[11] szerint a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek települési és országos önkormányzatai intézményeket hozhatnak létre, illetve vehetnek át. Ez tulajdonképpen nem jelent más jogalanyokhoz képest többlet-jogosítványt, hiszen, csak példaként említve a közoktatást, a Kotv. szerint bárki[12] alapíthat közoktatási intézményt. A közoktatási, közművelődési intézmények átvételére biztosított általános lehetőség sem a kisebbségi önkormányzatokat megillető különleges jog, hiszen a korábbi fenntartó és az átvevő közötti megállapodás megkötése sincs a jogalanyok meghatározott típusához kötve.

Összegezve az előzőeket: mivel valamennyi kisebbségi önkormányzati feladat-, és hatáskör önkéntes vállaláson alapul, az intézményalapítás-, és átvétel joga pedig a jogalanyokat általában megilleti, az intézményfenntartásban megnyilvánuló kisebbségi kulturális autonómia az intézményalapításhoz és átvételhez fűződő, az állam által biztosított kedvezményeken múlik.

Jelenleg mindössze 9 óvoda fenntartója kisebbségi önkormányzat, miközben több mint 900 óvoda, óvodai telephely működik kisebbségi nevelési programmal.

nemzetiségi nyelv	intézmény neve	település	fenntartó típusa
német	"Csupaszív" Kétnyelvű Óvoda	Törökbálint	települési kisebbségi önkormányzat
német	Wunderland Kindergarten a Német Kisebbségi Önkormányzat Óvodája	Szekszárd	települési kisebbségi önkormányzat

[8] Ötv. 8. § (1) bekezdés, Nektv. 43. § (4) bekezdés.
[9] Nektv. 30/A. §
[10] Kotv. 86. § (1), (6) bekezdés
[11] Nektv. 25. § e) g) pontja szerint a települési kisebbségi önkormányzat – jogszabályi keretek között – saját hatáskörében határozza meg intézmény alapítását, átvételét és fenntartását, önkormányzati társulás létrehozását vagy társuláshoz való csatlakozást, valamint e törvény 37. § (1) bekezdés i), r) pontja szerint az országos önkormányzat – jogszabályi keretek között – határozatban önállóan dönt: intézmény alapításáról, fenntartásáról, működtetéséről, megszüntetéséről, így különösen alap- és középfokú kisebbségi oktatási intézmények, továbbá felsőoktatási intézmény vagy felsőoktatási intézmény keretében megvalósítandó képzés alapításáról, fenntartásáról és működtetéséről, illetőleg átvételének kezdeményezéséről, a közoktatási törvény szerinti közoktatási megállapodásnak a helyi önkormányzattal történő megkötéséről.
[12] Kotv. 3. § (2) bekezdés

német	Koch Valéria Középiskola, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium	Pécs	országos kisebbségi önkormányzat
német	Lustige Zwerge Német Nemzetiségi Óvoda	Solymár	települési kisebbségi önkormányzat
szlovák	Szlovák Gimnázium, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium	Békéscsaba	országos kisebbségi önkormányzat
szlovák	Szlovák Általános Iskola, Óvoda és Diákotthon Szarvas	Szarvas	országos kisebbségi önkormányzat
bolgár	Bolgár Kétnyelvű Nemzetiségi Óvoda	Budapest 06. ker.	országos kisebbségi önkormányzat
lengyel	Országos Lengyel Nyelvoktató Iskola	Budapest 10. ker.	országos kisebbségi önkormányzat
horvát	Horvát Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon	Hercegszántó	országos kisebbségi önkormányzat

Forrás: NEFMI, Statisztikai Osztály

Mint látható, *a kisebbségi programmal működő óvodák fenntartói jellemzően a helyi önkormányzatok, így különös jelentőséget kapnak a kisebbségi önkormányzatok véleményezési és egyetértési jogai, amelyekkel elvileg jelentősen befolyásolni tudják a nem általuk fenntartott intézményben is az ott folyó kisebbségi nevelés legfontosabb kérdéseit.*
Magyarországon a kisebbségek kulturális autonómiája – kiterjedt saját intézményrendszer hiányában az egyetértési és véleményezési jogok gyakorlásával valósul meg, azaz a Nektv.-ben és más törvényekben felsorolt egyes esetekben a kisebbségi feladatot is ellátó intézmény fenntartója (jellemzően: helyi önkormányzat) az intézményt érintő fontos kérdésekben csak a kisebbségi önkormányzat egyetértésével illetve véleményének kikérése után dönthet.

A véleményeztetési eljárás funkciója az, hogy a vélemények érdemben befolyásolhassák a döntési jogkörrel rendelkező álláspontját. Alkotmányosan visszás az az eljárás, amelyik nem biztosítja ezt az elvi lehetőséget. Az egyetértési jog lényege az, hogy a jog jogosultja a kötelezett tervezett döntését akár meg is akadályozhatja, meg is „vétózhatja". A jogosult előzetes támogató nyilatkozata nélkül a kötelezett érvényes döntést nem hozhat, az utólagos jóváhagyás jogintézményét pedig sem a Nektv., sem a Kotv. nem ismeri. Az egyetértés gyakorlásához, a megalapozott és felelősségteljes döntéshez valamennyi szükséges információt egyik oldalról biztosítani, a másikról – ha ezt a kötelezett fél elmulasztja – a megalapozott döntéshez szükséges tájékoztatást igényelni kell.

A legszélesebb véleményezési, egyetértési jogosultsági kör a közoktatás területén illeti meg a kisebbségi önkormányzatokat. A Nektv. a kisebbségekhez tartozók képzésére is kiterjedő döntéssel kapcsolatban általánosan[13], a Kotv.[14] pedig tételes megfogalmazásban biztosít széleskörű jogosítványokat az érintett kisebbségi önkormányzatnak.

2. A véleményezési és egyetértési jogok érvényesülése

Vizsgálatom alapján elmondható, hogy az intézményfenntartók legtöbbször a pedagógiai programok, illetve a közoktatási feladatokkal kapcsolatos fejlesztési tervek elkészítésébe

[13] Nektv. 28. § (2) bekezdés
[14] Kotv. 85. § (4) bekezdés, 88. § (6), (7), (9), (12) bekezdés, 90. § (4) bekezdés, 102. § (12) bekezdés, 103. § (5) bekezdés

vonták be a kisebbségi önkormányzatokat, de a kisebbségi intézmények vezetőinek kinevezése során is figyelemmel voltak a kisebbségi önkormányzatok egyetértési jogára.

Mind a fenntartók, mind a kisebbségi önkormányzatok válaszaiból ugyanakkor az tűnt ki, hogy utóbbiak egy jelentős része nincs tisztában pontosan a jogosultságai tartalmával. Annak ellenére, hogy az együttműködést legtöbbször mindkét fél pozitívan jellemezte, az egyetértési, véleményezési jogok gyakorlásának eseteire sok esetben egyikük sem tudott példát hozni. Tapasztalataink szerint elsősorban a német kisebbségi önkormányzatok képviselői soroltak fel olyan ügyeket, amikor ténylegesen gyakorolták egyetértési, véleményezési jogaikat. A tájékozatlanság fokozottan jellemző a cigány kisebbségi önkormányzatokra.

Előfordult olyan eset, hogy a fenntartó tájékoztatta úgy a cigány kisebbségi önkormányzat képviselőit, hogy egyáltalán „nincs beleszólásuk" a kisebbségi nevelést is folytató intézménnyel kapcsolatos döntésekbe. A tájékoztatást a képviselők elfogadták és emiatt távol maradtak az egyébként a kisebbséghez tartozók nevelését is érintő kérdésektől. Más esetben formálisan ugyan a fenntartó „kikérte" a cigány kisebbségi önkormányzat elnökének nyilatkozatát az intézmény átszervezésével kapcsolatban, konkrét tájékoztatást azonban sem előzetesen, sem utólag nem nyújtott számára. (Arról nem is beszélve, hogy a kisebbségi önkormányzat jogait a képviselő-testület gyakorolja, nem az elnök, vagyis az egyetértés kérdésében formális testületi döntésre, határozatra lett volna szükség.) Volt olyan intézmény is, amelynek fenntartója arról számolt be, hogy minden olyan esetben kikérték a kisebbségi önkormányzat egyetértési nyilatkozatát, amelyben jogszabály azt előírta, a kisebbségi képviselők ugyanakkor egyáltalán nem emlékeztek ilyen esetekre.

3. A kisebbségi nevelés, oktatás iránti igények felmérése

A kisebbségi oktatáshoz való jogot a Nektv. egyéni és közösségi jogként is megfogalmazza. A kisebbséghez tartozó személynek joga van részt venni anyanyelvű oktatásban és művelődésben[15], a kisebbségi közösségeknek pedig ahhoz, hogy kisebbségi óvodai nevelés, kisebbségi alap- és középfokú nevelés és oktatás, továbbá felsőfokú képzés, illetve az országos kisebbségi önkormányzat útján a kiegészítő kisebbségi oktatás feltételeinek megteremtését kezdeményezzék és kialakításában közreműködhessenek,[16] az igényfelmérésben együttműködhessenek a helyi önkormányzattal.[17]

A Kotv. az egyéni kisebbségi jogot a tanuló[18] és a kisebbségi származású szülő jogaként[19], míg a kisebbségi oktatás iránti igények felmérését a kisebbségi önkormányzatnak (a kisebbségi oktatás iránti igényeknél szűkebb körben) „a kisebbség nyelvén folyó nevelés-oktatás iránti" igények évenkénti felmérésében való közreműködési jogaként értelmezi[20].

Fontos, hogy a kisebbségi szülők közoktatási jogai – az új intézmény alapításának esetét leszámítva[21] – függetlenek a kisebbségi önkormányzat kisebbségi oktatás megszervezésére

---

[15] Nektv. 13. § b)
[16] Nektv. 18. § (3) bekezdés a)
[17] Nektv. 46. § (1) bekezdés
[18] Kotv. 10. (3) bekezdés b)
[19] Kotv. 13. § (1) bekezdés
[20] Kotv. 102. § (5) bekezdés
[21] Kotv. 102. § (12) bekezdés a) pont

irányuló kezdeményezésétől vagy ennek hiányától. A megfelelő számú szülő kérésére meg kell szervezni a kisebbségi nevelést, oktatást még akkor is, ha azzal a kisebbségi önkormányzat nem ért egyet, míg a kisebbségi önkormányzat hiába szeretne kisebbségi nevelést az óvodában, nevelést-oktatást az iskolában, ha a szülők ezt maguk nem kérik.

A kisebbségi oktatásra irányuló igények felmérésében a helyi és a kisebbségi önkormányzat együttműködik: a felmérés évente történik, amit a képviselő-testületnek (közgyűlésnek) az érdekelt települési, területi kisebbségi önkormányzat, illetve közgyűlés esetén országos kisebbségi önkormányzatnak a bevonásával kell végrehajtania.

Ha a kisebbségi nevelés, oktatás felmenő rendszerben már folyik, az évenkénti igényfelmérést a gyakorlatban maguk a közoktatási intézmények végzik. A függőségi viszonyra tekintettel, az intézmények a fenntartó általi keretek között adnak helyt a kisebbségi nevelés, oktatás iránti igényeknek. Nincs tudomásom olyan esetről, amikor a helyhiány miatt elutasított igénylőt arról tájékoztatták volna, hogy az elutasítás miatt jogorvoslatért a kisebbségi közoktatási feladat-ellátás kötelezettjéhez, a helyi önkormányzathoz lehet fordulni.

Az igényfelmérés semmilyen körülmények között sem jelentheti a szülők meg nem engedett befolyásolását (a kisebbségi közösséghez nem tartozók rábeszélését, illetve a kisebbségi szülők lebeszélését) a tekintetben, hogy kezdeményezzék a kisebbségi oktatás megszervezését. Az igényfelmérés kizárólag a kisebbségi nevelés, oktatás lényegének ismertetését foglalhatja magában, abból a célból, hogy a szülők megfelelő információk birtokában tudják döntésüket meghozni. A szükséges információk elhallgatása, vagy azok eltorzítása, előnyben részesítés, vagy valamely hátrány kilátásba helyezése jogsértő.

A kisebbségi önkormányzat az igényfelmérésben közreműködés joga alapján a kisebbségi nevelés-oktatás előnyeinek propagálásban, valóban létező pluszterheinek tárgyszerű bemutatásában vehet részt, illetve tájékoztathat arról, hogy a kisebbségi oktatást ki igényelheti jogszerűen. Az igényfelmérés során keletkezett adatokat nem kezelheti. Az igényfelmérés kötelezettsége alapján a helyi önkormányzat együttműködik a kisebbségi önkormányzattal, az érintett szülőket pedig a kisebbségi nevelés-oktatás kezdeményezési jogosultságáról, illetve tartalmáról tájékoztathatja.

Tapasztalatom szerint, míg a cigány kisebbségi önkormányzatok a kisebbségi nevelés iránti igények felmérésében közreműködés jogáról jellemzően (éppúgy, mint egyéb jogaikról) nem is tudnak, addig más kisebbségi önkormányzatok nemcsak kezdeményezői és közreműködői, hanem szervezői és végrehajtói is ennek. Ez nem egyszerűen „szereptévesztés", hanem hatáskör-túllépés is.

Több olyan esettel is találkoztam, amikor a nemzetiségi nevelésben érdekelt kisebbségi önkormányzatok, közoktatási intézmények, intézmény-fenntartók a kisebbségi nevelést, oktatást idegennyelv-tanulási lehetőségként beállítva, úgy tüntetik fel, mintha bárki jogosult lenne a kisebbségi nevelés igénylésére.

4. A tájékoztatási kötelezettségről

A kisebbségi nevelés, oktatás iránti igények felmérése során a gyermek törvényes képviselőjét az intézményfenntartó önkormányzatnak, az érintett intézménynek, illetve (másodlagosan) a

kisebbségi önkormányzatnak minden olyan információval el kell látni, ami a választás átgondoltságát-megalapozottságát lehetővé teszi. *Egy intézmény neve, az anyaország kitűzött zászlaja, az intézményben itt-ott olvasható egy-két kétnyelvű felirat, az intézmény közismertnek gondolt kisebbségi nevelésbeli története túl kevés, illetve, túl esetleges előzetes információt jelent.*

Ennek alapján hibás például az egyik Bács-Kiskun megyei horvát, vagy egy Békés megyei szlovák nemzetiségi intézmény gyakorlata is. Ezek az intézmények ugyanis automatikusnak, egyértelműnek veszik, hogy aki a nevében is nemzetiségi óvodába/iskolába íratja a gyermekét, az ezzel kéri a nemzetiségi nyelvű nevelést-oktatást. Egy olyan nemzetiségi óvodában sem tájékoztatták a szülőket (vizsgálatomig) a német kisebbségi nevelés tartalmáról, illetve írásbeli nyilatkozatot sem kértek a szülőktől annak igényléséről, amelyben pedig nemcsak német kisebbségi nevelés folyik.

Önmagukban a jogszabályi hivatkozások – közérthető és részletes tartalmi kibontás nélkül – sem szolgálják megfelelően a tájékoztatás céljait. *Vizsgálatom során számos olyan formanyomtatvánnyal, nyilatkozatsablonnal találkoztam, ami egyetlen mondatból állt, s abban is mindössze egy jogszabályszámmal – a 32/1997. (XI.5.) MKM rendelet – utalnak a kisebbségi nevelés tartalmára.*

Feltétlenül közölni kell a szülőkkel, hogy a kisebbségi nevelés, nevelés-oktatás megválasztásának joga kit illet meg, és mi a kisebbségi nevelés-oktatás célja, továbbá, ismertetni kell az adatkezelés legfontosabb szabályait is.

Tájékoztatni szükséges a szülőt arról, hogy a nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga alapján saját nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelően kisebbségi pedagógiai program szerint működő óvodát, iskolát is választhat gyermeke számára. Arról, hogy a kisebbségi óvodai nevelés és iskolai nevelés-oktatás nem egyszerűen több, hanem minőségileg más, mint az idegennyelv-oktatás. Feladat- és célmeghatározásában ugyanis nemcsak a szimpla idegennyelvtudás, hanem kisebbségi történelem, kultúra, hagyományőrzés, népismeret, önismeret, kisebbségi jog átadása is szerepel, ami segíti a kisebbséghez tartozót abban, hogy megtalálja, megőrizze és fejlessze identitását, erősítse a közösséghez való kötődést. Ha egy intézmény több (óvoda, általános iskola, gimnázium, kollégium, stb.) közoktatási feladatot is ellát, akkor, értelemszerűen, a kisebbségi nevelés és az adott intézmény általános célkitűzésein túl, a szülőt a ténylegesen igényelt szolgáltatásról is tájékoztatni kell, vagyis arról, hogy a konkrét kisebbségi nevelési, nevelési-oktatási forma keretei között mi az intézmény célja és feladata.

Az érintett szülőt biztosítani kell az adatvédelmi szabályok betartásáról is. Ennek keretében tájékoztatni kell arról, hogy nyilatkozata önkéntes, adatszolgáltatása tehát nem kötelező; a közölt adatokat kizárólag a jegyző, valamint az intézmény igazgatója fogja kezelni; az intézményvezető a közölt adatokat kizárólag a kisebbségi nevelés-oktatásban való részvételi igény igazolása érdekében és keretében kezeli; a szülő minden rá és gyermekére vonatkozó nyilvántartásba, iratba betekinthet, a hibás adat módosítását, törlését kérheti.

A fentieknek megfelelő *részletes írásbeli tájékoztatással egyetlen esetben sem találkoztam vizsgálatom során.*

IV. A kisebbségi neveléshez való jog

1. Az igényjogosultság kérdése

A kisebbségi jog – ennek részeként a kisebbségi neveléshez-oktatáshoz való jog – különjog, alanya, jogosultja a kisebbségi közösség és a kisebbséghez tartozó személy.

A hatályos szabályok szerint jogsértő, ha e jogot a jogosultak számára a kötelezett (alapvetően: a helyi önkormányzat) nem, vagy maximális létszámot meghatározva biztosítja. Jogsértő, ha az alanyi körön kívüli személy él a Nektv. és más törvények által e személyi kör számára biztosított, a sajátos kisebbségi kultúra, hagyomány, nyelv megőrzését szolgáló jogosultságokkal. Vizsgálatom során mindegyik itt felsorolt esetre találtam példát.

Jogsértő, ha a kisebbségi nevelést-oktatást csak formálisan és/vagy egy adott személyi kör jogellenesen elkülönítő és/vagy alacsonyabb színvonalú oktatására használják fel. Találkoztam vizsgálatom során olyan esettel is, amelyben ennek a gyanúja felmerült.

Jogsértő továbbá az is, ha a kisebbségi nevelést-oktatást azok számára szervezik meg, akik azt nem is kérték. Volt olyan vizsgált intézmény, ahol a körülmények erre utaltak.

A kisebbségi nevelés-oktatás iránti igények felmérése, mint a kisebbségi oktatásra jogosult személyi kör feltérképezése tehát a kisebbségi nevelés-oktatás egyik kulcskérdése.

A jogalkotó a kisebbségi jogok gyakorlásának alapjaként a szabad identitásvállalást fogalmazta meg, azonban tényleges jogi garanciák hiányában, lényegében a szabad identitásválasztásnak, így a joggal való visszaélésnek nyílik tág tere. A kisebbségi törvény csak a kisebbségi közösséget definiálja, objektív kritériumokat csak a nemzeti, etnikai kisebbségi közösség vonatkozásában találunk. A törvény nem tartalmaz semmiféle utalást arra, hogy a közösséggel szemben támasztott feltételek az egyénnel szemben érvényesíthetőek-e, és ha igen, miként.

A szülőnek mindenesetre joga, hogy a gyermekének adandó nevelést saját nemzeti és etnikai hovatartozásának megfelelően megválassza. E választás önkéntes nyilatkozat alapján történik.

2. A szülői nyilatkozatokkal kapcsolatos problémák

Ezek után értelemszerű a kérdés: a szülők a kisebbségi nevelés-oktatás iránti igényük bejelentésekor milyen tartalmú nyilatkozatot kötelesek tenni, kisebbségi származásukról kötelesek-e nyilatkozatot tenni?

A Kotv. nem határozza meg a szülői nyilatkozat konkrét tartalmát, de azt igen, hogy a kisebbségi oktatás választásához való jog a kisebbségi hovatartozása alapján a szülőt (és gyermekét) illeti meg, és a tanuló a kisebbségi nevelésben-oktatásban csak a szülő kérése, nyilatkozata alapján részesülhet. Megállapítható tehát, hogy a törvény e kisebbségi jogot származási nyilatkozathoz köti. Másrészről: mivel a kisebbségi nevelés-oktatás a kisebbségi szülő önkéntes választása szerinti jogérvényesítés, sőt, a másokat, a nem kisebbségi hovatartozásúakat kizáró jog, többletjog érvényesítése, a kisebbségi nevelés-oktatás

igénylését tartalmazó önkéntes nyilatkozatnak értelemszerűen tartalmaznia kell a szülő igényjogosultságára vonatkozó direkt vagy indirekt, de egyértelmű elemet.

Álláspontom szerint, ha a kisebbségi nevelés, oktatás igénylési jogáról és tartalmáról szóló korrekt leírás után ugyanazon az íven nyilatkozik a szülő az intézmény által biztosított (vagy biztosítani kért) konkrét kisebbségi nevelési-oktatási forma igényléséről, akkor e nyilatkozat a származásra-identitásra tett kifejezett jelzés nélkül is igazolja az igény törvényességét. Kifejezett származásnyilatkozatra van szükség akkor, ha az előzőekben részletezett megfelelő tájékoztatás elmarad vagy nem teljes körű, illetve a törvényben szabályozott előnyben részesítési helyzetekben. Származásnyilatkozat nélkül ugyanis a származás alapján való előnyben részesítés értelmezhetetlen volna.

Általánosan jellemző, hogy az intézmények a kisebbségi nevelési programjukat a honlapjaikon, szóróanyagaikon úgy mutatják be, hogy abból az érdeklődő számára nem válik teljesen egyértelművé, hogy a kisebbségi nevelés jogosultja – részben a kisebbségi hovatartozású szülő jogcímén, részben önálló jogalanyként – kizárólag a kisebbségi hovatartozású gyermek.

Egy Bács-Kiskun megyei német nemzetiségi intézmény – miközben kizárólag német kisebbségi nevelési, oktatási feladatokat lát el – honlapján például a következő olvasható: „Az óvoda azzal a céllal szerveződött, hogy tevékenységével szolgálja, tervezze, szervezze, feltárja és támogassa a város kisebbségi *és a kisebbségek iránt érdeklődő* lakossága kétnyelvű óvodai szükségleteit, hozzájáruljon a kisebbségi életminőség színvonalas fejlesztéséhez." Az intézmény alapító okiratában ez áll: „(az intézmény) ellátási köre a közoktatás terén a hazai németség *és a magyarországi fiatalok* 3-19 éves korosztálya". Az intézményt működtető közalapítvány alapító okiratában ez olvasható: „*elsősorban* a magyarországi német kisebbség számára biztosítja a nemzetiségi nevelést, oktatást."
Itt a német kétnyelvű kisebbségi nevelés igényléséről szóló szülői nyilatkozat megtételére csak szeptemberben kerül sor, miközben a gyermek felvétele már áprilisban megtörtént, vagyis a kisebbségi hovatartozásnak a felvétel kérdésében nincs is jelentősége.

A szülői igényjogosultság bejelentésére szolgáló nyilatkozatok is keverik a kisebbségi nevelés kérését és igénylését.

Az egyik német nemzetiségi óvodában például a felvételi kérelemben, tehát nem nyilatkozatszerűen jelezhették a szülők, hogy miért kérik a német kisebbségi nevelést gyermekük számára. Ebben igen változatos érvrendszerrel találkozhattunk: kezdve attól, hogy a nagyszülők némettanárok voltak, azon át, hogy valamelyik szülő tanult valamikor németül, egészen addig, hogy valamelyik nagyszülő vagy dédszülő sváb volt, vagy csak szeretnék, ha a gyermek megismerné a sváb kultúrát. Az indoklásokban több esetben megjelent ugyan a német hovatartozásra való utalás, de egyértelmű német nemzetiségre vonatkozó kijelentéssel nem találkoztunk.

Az egyik román óvodában sem a felvételi napló, sem a szülői nyilatkozatok nem adnak az igényjogosultsági körről egyértelmű eligazítást. A felvételi napló „a szülőknek a felvétellel, az ellátással kapcsolatos igénye, megjegyzése" rovatban csak egy TAJ-szám és egy telefonszám található. Az „Igénybejelentő lap" pedig három, részben eltérő jelentéstartalmú fogalmat használ: a címben igénybejelentés áll, alatta viszont „nyilatkozom és hozzájárulok" igék olvashatóak. A „hozzájárulok" szó használata különösen zavaró, mert azt a benyomást

keltheti, hogy a felkínált szolgáltatást (egész napos román nemzetiségi nevelés-oktatás) a szülő nem mint jogosult kéri-igényli, csak elfogadja, engedélyezi.

Ebben az óvodában a szülői nyilatkozat alapja az intézményvezető szóbeli tájékoztatása. Májusban az előjegyzési naplóba való feljegyzést megelőzi az óvoda profiljának egy rövid, szóbeli bemutatása. Június elején értesíti a vezető óvónő a szülőt – határozati formában – a gyermek felvételéről. Ezt követően a szülők az első, még júniusban megtartott szülői értekezleten kapnak részletes tájékoztatást az óvoda programjáról és nyilatkoznak (szeptemberi dátummal) a kisebbségi nevelés igényléséről. Az időpontok egybevetéséről látható, hogy a gyermekek egy rövid ismertetőt követően kerülnek be az előjegyzési naplóba, majd lesznek felvéve. Mivel a nevelési programról való részletes tájékoztatás és az igényjogosultságról való nyilatkozat ehhez képest utólagos, valójában mind a román nemzetiségi nevelés tartalma ismertetésének, mind az igényjogosultságnak a megítélhetőségét nagyfokú bizonytalanság hatja át.

3. Az igények közötti sorrendről

A Nektv. és a Kotv. is tartalmaz a kisebbséghez tartozókat előnyben részesítő szabályokat. A Nektv. 48. § (1) bekezdése az előnyben részesítésről: „A kisebbségi nevelési, oktatási intézményt az érintett kisebbséghez nem tartozók csak akkor vehetik igénybe, ha az intézmény – az adott kisebbség igényeinek kielégítése után – betöltetlen férőhellyel rendelkezik. A felvétel (beiratkozás) előzetesen nyilvánosságra hozott szabályok alapján történhet." A Kotv. 82. § (6) és (8) bekezdései az előnyben részesítésről: „A kötelező felvételt biztosító óvodának, általános iskolának a felvételi kérelmek teljesítésénél előnyben kell részesítenie a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeket, tanulókat. Ez az előnyben részesítés nem érinti a nemzeti etnikai kisebbségi nevelést és oktatást, illetve nem áll a kisebbségi származású tanulót megillető előnyben részesítés előtt."
Mint látható, a kisebbségi származású tanulót a kisebbséginek minősülő intézménybe[22] való felvételi eljárás során az adott kisebbséghez nem tartozókkal, illetve, ennél tágabb körben, a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeket megillető előnyben részesítéssel szemben is előnyben részesítés illeti meg.

Nyilvános, mindenki számára elérhető formában rögzített előnyben részesítési szabályokkal vizsgálatom során alig-alig találkoztam. Az intézmények által a gyakorlatban alkalmazott előnyben részesítési feltételek között sem szerepelt több esetben a kisebbségi hovatartozás, mint a felvétel során figyelembe veendő előny, vagy ha mégis, az érvényesülése esetenként kétséges.

Az egyik baranyai német nemzetiségi intézmény óvodái például nagyon népszerűek. A kötelező felvételi körzettel nem rendelkező két intézményegységbe kétszeres a túljelentkezés. A felvételről egy bizottság dönt, amely előnyben részesíti azokat, akiknek a testvérei is az intézménybe járnak. A jelentkezési lap hátoldalán – a vezető óvónő elmondása szerint: részletes szóbeli tájékoztatás után – a szülők önkéntes alapon egyéb információk mellett nyilatkozhatnak arról, hogy a család mely kisebbséghez tartozónak vallja magát, a szülők és a gyermek beszéli-e a nyelvet és hogy miért szeretnék gyermeküket az iskolaközpont óvodájába járatni. A jelentkezési lapok és a felvettek listájának összevetésékor azonban megismertünk

[22]Kotv. 121. § (6) bekezdés

olyan esetet is, amikor azt a gyermeket, akinek a szülei németségükről nyilatkoztak, nem vettek fel, míg mást, aki saját bevallása szerint sem volt német, igen.

Pozitív példa lehet az egyik Bács-Kiskun megyei német nemzetiségi óvoda, ahol az előző tanévben is 24 jelentkezőt kellett elutasítani. A csoportba sorolásnál a legfontosabb szempont, hogy jár-e a csoportba testvér, vagy rokon, de a német nemzetiségi gyermekeket is automatikusan felveszik, még akkor is, ha nem katolikus. (S általában véve sem zárkóznak el a más felekezetűektől.)

Ha egy intézmény kizárólag kisebbségi feladatot lát el, akkor az előnyben részesítés kérdése látszólag fel sem merül. Két esetkörben mégis meg kell határozni a felvétel/átvétel során alkalmazandó prioritásokat.

- *Ha egy intézmény kizárólag kisebbségi feladatot lát el, nyilvános szabályokkal akkor is rendezni szükséges a túljelentkezés esetén követendő eljárást, azaz a jogszerű igények közötti „sorrendiség" problémáját. Ilyennel vizsgálatom során alig-alig találkoztam.*
- *Ha egy intézmény kizárólag kisebbségi feladatot lát el, nyilvános szabályokkal akkor is rendeznie szükséges a kisebbségi jog jogosultjainak és a nem magyar állampolgároknak az intézménybe való felvétel kérdésében egymáshoz való viszonyát. A nem magyar állampolgárok kisebbségi nevelésben részvétele vizsgálatom több helyszínén felmerült, de egyetlen esetben sem találkoztam ennek a kérdésnek az intézményi szabályozásával.*

A Nektv. 1. § (1) bekezdés szerint a kisebbségi jog jogosultjai magyar állampolgárok. A magyar közoktatás intézményhálózata ugyanakkor nem magyar állampolgárok óvodai, iskolai ellátását is a magyar állampolgárokkal azonos feltételek mellett biztosítja. (Ha megfelelnek a Kotv., a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény; a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény, valamint a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 25/2007. (V. 31.) IRM rendelet releváns szabályainak.)

A nem magyar állampolgár kiskorú akkor válik óvodai ellátásra jogosulttá, illetve akkor tanköteles Magyarországon, ha menedékjogot kérő, menekült, menedékes; a szabad mozgás és tartózkodás jogát Magyarországon gyakorolja; bevándorolt vagy letelepedett jogállású, illetve a Magyar Köztársaság területén való tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik.

Egy horvát gyermek például, mint harmadik ország állampolgára (mivel Horvátország jelenleg még nem EU tagállam), ha bevándorolt vagy letelepedett jogállású, illetve tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik, „a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel", vagyis az általános, s nem a kisebbségi állampolgárokra vonatkozó speciális szabályok szerint veheti igénybe a magyar nevelési-oktatási intézmények szolgáltatásait, az intézményfenntartó pedig e szerint kérhet állami normatívát. Ebből következőleg: a horvát kisebbségi hovatartozású, magyar állampolgárt előnyben kell részesíteni a horvát intézménybe felvétel során még a kizárólag horvátul beszélő, horvát állampolgárral szemben is, mert az egyiknek a kisebbségi nevelésre-oktatásra van alanyi joga, a másiknak „csak" a nevelésre-oktatásra; a kisebbségi kiegészítő normatíva a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek után vehető igénybe.

4. A forma kérdése

A kisebbségi nevelés, oktatás iránti igényt megfogalmazó, kisebbségi hovatartozás alapján kiállított szülői nyilatkozatnak tartalmaznia kell (pontosabban kellene), hogy a szülő gyermeke számára melyik kisebbségi nevelési, nevelési-oktatási forma szerinti nevelés-oktatás biztosítását igényli, ha az adott településen vagy annak egy konkrét közoktatási intézményében többféle forma szerint folyik kisebbségi nevelés, oktatás. Értelemszerűen szükség van erre akkor is, ha a kisebbségi nevelés-oktatás legelső csoportjának, évfolyamának megszervezéséről van szó.

Ha egy közoktatási intézményben egy kisebbségi közösség egy kisebbségi nevelési-oktatási forma szerinti ellátása folyik, akkor, értelemszerűen, a szülői nyilatkozatnak csak utalnia kell arra, hogy megfelelő tájékoztatást erről is kapott.

Jellemző, hogy a szülők a kisebbségi nevelés különböző formáiról és tartalmáról részletes információval nem bírnak, egyszerűen elfogadják, adottságként kezelik az intézmény által felkínált lehetőséget. A kisebbségi nevelés helyi viszonyait, köztük a kisebbségi nevelés formáját elvileg a kisebbségi hovatartozású szülők igényei határozzák meg, aminek feltételeit a feladatellátásra kötelezett helyi önkormányzat köteles biztosítani, több esetben nem zárható ki azonban, hogy a kisebbségi nevelés iránti „igények" az önkormányzatok és az intézmények adta kereteket töltik ki.[23]

5. Az adatkezelés törvényességéről

A szülői nyilatkozatok tartalmát, a származásnyilatkozat kérdését kis részben megalapozatlan félelmek, nagyobb részben e félelmekre és az esetenként félreértelmezett adatkezelési szabályokra való hivatkozások hatják át.

A kisebbségi hovatartozásra vonatkozó adat a szülő önkéntes hozzájárulása alapján törvényesen kezelhető még akkor is, ha a Kotv. a gyermek, a tanuló nyilvántartható adatai között kifejezetten nem említi ezt. A nevelési-oktatási intézmény nyilvántartja azokat az adatokat ugyanis, „amelyek a jogszabályokban biztosított kedvezményekre való igényjogosultság elbírálásához és igazolásához szükségesek. E célból azok az adatok kezelhetők, amelyekből megállapítható a jogosult személye és a kedvezményre való jogosultsága."

A törvényes adatkezelés további feltétele mindössze az, hogy iratkezelési szabályzatban, ha ilyen készítése nem kötelező, a közoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzatának mellékleteként kiadott adatkezelési szabályzatban meg kell határozni az adatkezelés és adattovábbítás intézményi rendjét, mivel jelen esetben önkéntes adatszolgáltatásról van szó, tájékoztatni kell a szülőt arról, hogy az adatszolgáltatásra nem kötelezhető.

---

[23] Erről bővebben a Kereslet-kínálat a kisebbségi nevelésben alcímnél szólok.

V. A kisebbségi nevelési feladatok ellátási kötelezettsége

1. A kötelező feladatok ellátásának terjedelme

Az intézmény vezetőjének tájékoztatnia kell a kisebbségi közoktatási feladatot kötelező körben ellátó önkormányzatot arról, ha az intézmény működését behatároló maximálisan felvehető létszám miatt valamennyi törvényes igényt kielégíteni nem tudja. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 8. § (1) bekezdése ugyanis a települési önkormányzat kötelező feladataként határozza meg az alapfokú nevelésről, oktatásról való gondoskodást, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai érvényesítésének biztosítását.

Evidencia, hogy a kötelező feladatok ellátásának terjedelmét, mértékét az önkormányzat nem határozhatja meg, ebben a körben választási lehetősége mindössze a feladatellátás módjának meghatározásában van. A kisebbségi nevelés-oktatás igénylési joga a település (illetve, a felvételi körzet) valamennyi kisebbséghez tartozó lakosát, mint szülőt, illetve tanulót megilleti, jogaik érvényesítésekor a helyi önkormányzat törvényben nem szabályozott objektív akadályokra, saját döntésén alapuló létszámkorlátozásra (stb.) nem hivatkozhat.

A Nektv. 43. § (3) bekezdése ugyan megfogalmazza a helyi lehetőségek és igények figyelembevételének kötelezettségét, de csak a közoktatási intézménytípus és a nevelési-oktatási szervezeti forma vonatkozásában. A szabály így szól: „A kisebbség anyanyelvű vagy anyanyelvi oktatása a helyi lehetőségek és igények szerint kisebbségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet." Vagyis, ha például kisebbségi óvodai nevelésre van törvényes szülői igény és a helyi önkormányzat óvoda önálló fenntartója, akkor az igényeket elsősorban ebben az intézményben, óvodai csoport megfelelő szervezésével kell biztosítani.

A Nektv. 43. § (4) bekezdése a helyi önkormányzat feladat-ellátási kötelezettségét két további (együttes) feltétellel pontosítja:
A feladatellátásra köteles helyi önkormányzatnak meg kell szerveznie a kisebbségi óvodai nevelést, továbbá a kisebbségi iskolai nevelést és oktatást, ha ezt ugyanahhoz a kisebbséghez tartozó 8 tanuló szülője kérte, **és** az óvodai csoport, iskolai osztály a közoktatási törvény rendelkezései alapján megszervezhető.

Mint látható, egyrészt a törvény az önkormányzati feladat-ellátási kötelezettség keletkezésének a minimumfeltételét szabályozza, a kötelezettséget megszüntető maximumról nem rendelkezik, másrészt az osztály- és csoportszervezés részletszabályai kapcsán a közoktatási törvényre utal. A Kotv. 3. számú melléklet II. 2. pontja pedig kimondja, hogy a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozók részére az óvodai csoportot, iskolai osztályt akkor is meg kell szervezni, illetve fenn kell tartani, ha ugyanazon kisebbséghez tartozó nyolc gyermek, tanuló szülője kéri. Vagyis a Kotv. is csak az alsó határt szabályozza: ha minimum nyolc, elsős korosztályú gyermek szülője kéri, akkor a kisebbségi nevelés-oktatást osztálykeretben kell megszervezni. Mindebből következőleg, ha a jelentkezők száma meghaladja a Kotv. 3. számú melléklet I.1.a) pontjában szabályozott maximális osztálylétszámot, akkor a kisebbségi óvodai, iskolai munka szervezeti kereteként két (vagy szükség szerint több) óvodai csoportot, iskolai osztályt kell létrehozni.

(Számos helyen tapasztaltam ugyanakkor azt a hibás jogértelmezést is, hogy amennyiben nyolc igénybejelentő nyilatkozat rendelkezésre áll, akkor már az óvodai csoportban (esetleg a teljes intézményben) mindenki számára biztosítani lehet a kisebbségi nevelést.)

A kisebbségi nevelést-oktatást igénylőkre az iskolai körzethatárok vonatkozásában is speciális szabály vonatkozik. A Kotv. 66. § (4) bekezdés 2. mondata kimondja, hogy „a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó jelentkezőt – ha a felvételi követelményeknek megfelel – a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelvén, illetőleg a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelvén és magyarul tanító iskolába (tagozatra, osztályba, csoportba) fel, illetve át kell venni." Vagyis, ha a helyi önkormányzat egy kisebbségi nevelést-oktatást (is) folytató intézményt tart fenn, akkor a település kisebbségi nevelés-oktatás igénylésére jogosult valamennyi lakosa számára ezen intézmény útján kell a kisebbségi oktatás iránti adekvát igényeket kielégítenie.

Ettől a szabálytól csak akkor lehetséges az eltérés, ha ezt egy – önkormányzatok közötti – együttműködési megállapodás[24] megfelelően rögzíti. A közoktatási feladatok zavartalan biztosítása érdekében ugyanis a fővárosi, megyei önkormányzat a főváros, megye területén működő önkormányzatokkal együttműködési megállapodás megkötését köteles kezdeményezni a közoktatással összefüggő – körzeti jellegű – szolgáltatások megszervezésére, így különösen a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek, tanulók, továbbá a sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók óvodai, iskolai ellátásának megoldására.

A fővárosi önkormányzat három nemzetiségi intézmény fenntartója, az egyikbe, tapasztalatom szerint, rendszeresen többen jelentkeznek a felvehető létszámnál, a jogszerű igények kielégítésére a fővárosi önkormányzatnak még sincs együttműködési megállapodása más önkormányzatokkal.

Az együttműködési megállapodás rendszerszintű megoldást jelenthetne arra problémára is, amit két, főváros által fenntartott óvodában is jeleztek munkatársaimnak. A szülők elmondása szerint június közepétől szeptember 1-jéig az óvodák zárva tartanak, és a szülők nagyon nehezen tudják megoldani a gyermekeik elhelyezését, mert nincs kijelölve olyan ügyeletes óvoda, mely ellátná a gyermekek napközbeni ellátását. (Az óvoda zárva tartásának és az ügyeletes óvoda hiányának problémája olyan esetekben is felmerült korábban, amikor például az óvoda valamely, a magyarországitól eltérő kisebbségi ünneprend alapján, év közben tartott zárva.)

A fővárosi főjegyzőtől viszont azt a tájékoztatást kaptuk, hogy „a nemzetiségi óvodák nyári zárva tartása idején vagy az intézmény székhelye szerinti, vagy az óvodai ellátást igénylő szülő lakóhelye szerinti önkormányzattal együttműködve eddig minden esetben sikerült a felmerült igényt kielégíteni."

Eseti megoldások keresése helyett tervezett, a gyermek mindenek felett álló érdekére tekintettel lévő, aranytalan terhet nem okozó rendszer kidolgozására van szükség. A nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI.8.) MKM rendelet 2. § (7) bekezdése egyébként is előírja, hogy a fenntartó az óvoda nyári zárva tartásáról az óvodával jogviszonyban álló gyermekek szüleit legkésőbb február 15-ig értesíti.

---

[24] Kotv. 89. § b) pont.

2. A kisebbségi oktatáshoz való jog és a sajátos nevelési igény kapcsolata

Vizsgálatom során két ízben is felvetődött, hogy a sajátos nevelési igényhez, vagy a kisebbségi neveléshez való jog-e az „erősebb".

A gyermeknek, tanulónak kisebbségi hovatartozása alapján joga van részt venni a kisebbségi nevelésben-oktatásban, sajátos nevelési igénye alapján pedig speciális fejlesztő tevékenységre, speciális programra, illetve az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosítására. Az integráltan nevelhető gyermeket a többi tanulóval *együtt kell* nevelni.

A Kotv. 86. §-a a kisebbségi óvodai nevelés és általános iskolai nevelés-oktatás megszervezését, illetve az integráltan nevelhető gyermekek ellátását helyi önkormányzati kötelező feladattá nyilvánítja. Ebből következőleg, ha az önkormányzat az adott kisebbségi közoktatási feladat ellátására egy intézményt tart fenn, akkor elsősorban ebben az intézményben kell biztosítani a kisebbségi hovatartozású tanuló sajátos nevelési igényének megfelelő feltételeket is. Ha az intézmény a speciális személyi és tárgyi feltételeket biztosítani nem tudja, ezt jeleznie kell a feladatellátásra köteles fenntartónak, illetve a szakértői és rehabilitációs bizottságnak. Ha mindkét alanyi jog egyidejű kielégítésére a jelzést követően sincs mód, (ezt elvi szinten kizártnak tartom) és más intézményben sem láthatóak el ezek a feladatok, akkor – a Kotv. 120. § (1) bekezdése alapján – a magántanulói jogviszony, illetve a szülői otthoni ellátás kereteit kell alkalmassá tenni erre: szakértői és rehabilitációs bizottság által megjelölt szakember biztosításáról az iskolának, a fejlesztő felkészítést nyújtó, illetve a szakértői véleményt készítő intézménynek kell gondoskodnia.

3. Kereslet-kínálat a kisebbségi nevelésben

Tapasztalatom szerint több esetben feltételezhető, hogy a kisebbségi nevelést is folytató intézmények fenntartói nem a szülői igényekhez igazítják a feladatellátás kereteit, hanem fordítva, pénzügyi szempontok alapján meghatározzák, hogy kisebbségi nevelést hány csoportban, milyen gyermeklétszámmal lehet ellátni. Így a nemzetiségi programmal működő óvoda (és általános iskola) választása jellemzően a helyi adottságok elfogadását jelenti, vagyis (ez a kisebbségi nevelés, oktatás legnagyobb problémája) alapvetően kínálat és nem kereslet kérdése.

A szülők később a középiskola mellett már a boldogulási esélyek bonyolult mérlegelése alapján döntenek. Ennek a következménye, hogy miközben a kisebbségi (pontosabban a német és a cigány) óvodák és általános iskolák iránti „igény" növekedése a természetes reprodukcióval meg sem magyarázható, a nemzetiségi nevelést-oktatást is folytató középiskolákat a nemzetiségi program szerint működő általános iskolákban tanulók elenyésző töredéke, kb. 7%-a választja.[25] (Ennek zömét is a német adja.)

Ha az intézményfenntartó a kisebbségi nevelést folytató óvodai csoportok számát fenntartja, növeli vagy csökkenti, marad, nő vagy csökken az azt igénylők száma is.

Egy Tolna megyei német óvodában – az óvodavezető elmondása szerint – akár még egy német nemzetiségi csoportot is indíthatnának, de a fenntartó erre nem ad lehetőséget. Vagy,

---

[25] Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010, 29. oldal, http://www.nefmi.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2009_2010_100907.pdf

1977/78-ban egy csoporttal működött egy Békés megyei szlovák óvoda, 1990-től két csoportot, 1993-tól három, 2004-től négy csoportot alakítottak ki. 2010-ben már a jelentkezők egyharmadát kellett elutasítani helyhiány miatt. Vagy, egy román óvodában a nemzetiségi nevelésben résztvevők száma 2004/2005-ben 52, 2005/2006-ban 53, 2006/2007-ben 54, majd 2007/2008-ban az előzőnek a kb. kétszerese, 97, majd 2009/2010-ben 107 fő. Más példa: egy Baranya megyei óvoda német nemzetiségi csoportja a helyi iskola német osztályának a bázisa, mióta van egy angol/informatika első osztály is, a német nemzetiségi oktatás iránti igény is csökken. (A német nemzetiségi óvodai nevelés iránti igény feltehetően azért nem változik, mert az óvodában ezen kívül csak cigány kisebbségi nevelés van.)

Az egyik budapesti óvoda német nemzetiségi kétnyelvű szolgáltatása is helyi adottság. Az intézmény „körzetes" feladatokat lát el, így nem minden évben indul német kiscsoport; emiatt előfordul, hogy egy családon belül az egyik gyerek „magyar", a másik „kétnyelvű német" csoportba jár. A felvételre jelentkező gyerekeket tehát oda sorolják be, ahol éppen hely van. 2010 őszén nem indult német kiscsoport, így a kisebbségi nevelés esetleges igénylésének sok jelentősége nincs. A szülők tehát nem választanak, a helyzet adja, hogy hova kerül a gyermek.

Egy Vas megyei óvodában német nemzetiségi nevelésre többen is jelentkeznek, de a fenntartó kijelentette, hogy anyagi feltételek híján nem indíthatnak több nemzetiségi csoportot. A német nyelv iránti nagyobb igényt igazolja, hogy míg a német óvodai csoportból 2 gyermek ment kétnyelvű kisebbségi, egy pedig nyelvoktató kisebbségi oktatást folytató iskolába, addig az óvoda többi csoportjából további 40 gyereket írattak német kétnyelvű oktatásra. Ellentétes, de szintúgy feltehetően érdekérvényesítésről szóló folyamatokat lehet látni ugyanebben az intézményben a szlovén nevelés esetén: 2010 tavaszán 7 iskolába kerülő gyermek közül mindössze egy kérte a szlovén nemzetiségi iskolai oktatást, hat gyerek szülei az angoltanulás mellett döntöttek. (Tavaly 10 gyerekből hat volt az arány.)

A kisebbségi lakosság helyi számaránya és a helyi közoktatásban betöltött súlya gyakran nincs arányban egymással. Előfordul, hogy az intézményfenntartó önkormányzat (és az ebben szintén érdekelt közoktatási intézmény) a kisebbségi lakosság létére és a kisszámú kisebbségi nevelés iránti jogszerű igényre alapozva, egyszerűen idegennyelv tanításaként vagy „felzárkóztatásként", differenciált személyiségfejlesztésként tüntetik fel.

Egy Bács-Kiskun megyei óvodában például minden gyermek részt vesz valamilyen (német, horvát vagy cigány) kisebbségi nevelésben, miközben a népszámlálási adatok szerint a település lakosságának „csak" 11%-a német, 7%-a horvát és 3%-a cigány. Még ha a kisebbségi önkormányzatok becsléseit veszem is alapul (20, 10, illetve 7 %), az óvodáskorú népesség több, mint 60%-a akkor is úgy veszi igénybe az óvoda kisebbségi szolgáltatásait, hogy arra elvileg nem jogosult.

A hátrányos helyzetű észak-kelet-magyarországi régióban fekszik az a vizsgált település, ahol cigány és román kisebbségi nevelés, illetve oktatás folyik. Ezekben az intézményi szolgáltatásokban minden gyermek részesül. Nem zárható ki, hogy a kisebbségi nevelés, oktatás ilyetén szintű megszervezése mögött elsősorban – a kisebbségi lakosság valóban magas aránya mellett – a település működőképességének megőrzési szándéka áll.

Az egyik Baranya megyei óvodában sincs „általános" nevelés. Egy csoportban német, háromban cigány kisebbségi nevelés folyik, miközben a vizsgálat során arra lehetette következtetni, hogy az igényjogosultság kérdése nem, vagy csak látszat-szinten merül fel. A

német nemzetiségi nevelésnek nincs (vagy alig van) köze a szülő nemzetiségi származáshoz, mert „mára már annyira kicsi azoknak a sváboknak a száma, akik ápolják a hagyományaikat,[26] hogy már nem ragaszkodnak ehhez a megkötéshez". A német csoport esetén mindenesetre 28 szülői nyilatkozat, a háromcsoportnyi, 73 gyermeket érintő cigány kisebbségi nevelést pedig 12+7+10= 29 szülői nyilatkozat alapján biztosítják.

A kínálatteremtés tiszta példája lehet annak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kisvárosnak az esete, ahol a több mint ötezer fős lakosságból a 2001. évi népszámlálási adatok szerint csupán egy fő vallotta magát német nemzetiségűnek[27], miközben a helyi nevelési intézményben 2007 óta német kisebbségi óvodai nevelés és iskolai oktatás is folyik.

VI. A kisebbségi nevelés a statisztikák tükrében

1. A kisebbségi nevelést (is) folytató óvodák száma

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium által 2010 áprilisában rendelkezésünkre bocsátott, közoktatási intézményeket tartalmazó listán országosan, összesen 4416 óvodai feladatellátó hely, telephely szerepelt, ebből kisebbségi feladatot ellátó intézmény, telephely 927, ami az összes óvoda 21 százaléka volt.

Külön kiemelendő információ, hogy Baranya megyében az óvodák több mint fele, 54%-a kisebbségi feladatot is ellát, de Nógrád és Tolna megye óvodáinak esetében is igen magas arányról beszélhetünk: csaknem 50% mindkét megyében.

A legtöbb kisebbségi nevelést folytató óvoda Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, ezt Baranya megye, majd Nógrád megye követi. A rendelkezésünkre álló statisztika szerint a legkevesebb ilyen intézmény Csongrád megyében van. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a 145 intézményből 135-ben folyik cigány, hat óvodában szlovák, háromban német, egyben pedig ruszin kisebbségi nevelés. Baranya megyében 53 német, 43 cigány és öt horvát kisebbségi nevelést folytató óvoda van, és három olyan intézmény is szerepel a statisztikában, amely kétféle kisebbségi nevelést folytat (cigány/német, cigány/horvát, horvát/német). Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 61 kisebbségi nevelést folytató óvodából, óvodai telephelyből hatvanban folyik cigány kisebbségi nevelés és egy intézményben német, Békés megyében az 54 kisebbségi nevelést is folytató óvodából 31-ben folyik cigány, 13-ban szlovák, ötben román, négy óvodában német és egyben, Battonyán szerb kisebbségi nevelés. A rendelkezésünkre álló adatok alapján Jász-Nagykun-Szolnok az egyetlen olyan megye, ahol csak egyetlen kisebbségi közösség számára szerveztek meg kisebbségi nevelést és oktatást. A megye 26 településének 57 óvodájában folyik cigány kisebbségi nevelés (és 23 iskola végez cigány kisebbségi oktatást).

Az alábbi táblázatokat elemezve, a 2001. évi népszámlálás nemzetiségi adatait alapul véve általában véve megállapítható, hogy a kisebbségi nevelés/oktatás azokban a megyékben

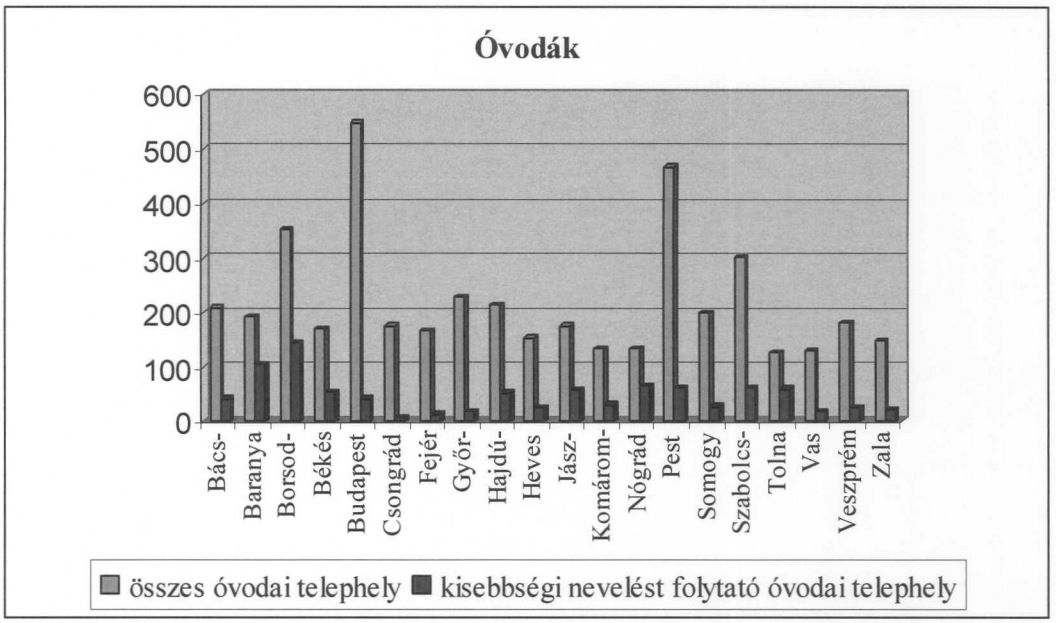
---

[26] A vezető óvónő szerint: „A hagyományőrzés akkor sem volt erős, amikor nagyon sok sváb élt a településen."

[27] Tény az is, hogy itt a német kisebbségi önkormányzat 2002-ben megalakult. (Ugyanakkor elgondolkoztató, hogy miért csak ekkor, és hogy mivel magyarázható e választáson a közel 23% érvénytelen szavazat.) Álláspontom szerint a „jó szervezés" eredménye, hogy a 2006-os német névjegyzéken 160, a 2010-esen már 264 fő szerepelt.

nagyarányú (Baranya megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Nógrád megye) ahol valóban jelentős a nemzetiségi lakosság számaránya.

megye	a megye összlakossága (2010.)	a megye nemzetiségi lakossága (2001. évi népszámlálás)	%	a megyében található települések száma	azon települések száma, ahol kisebbségi nevelés folyik	az összes óvoda (telephely) száma a megyében	kisebbségi nevelést folytató óvodák száma	a kisebbségi nevelést is folytató óvodák aránya
Bács-Kiskun	528 418	13 780	**2,61%**	119	32	209	41	**19,62%**
Baranya	393 758	28 388	**7,21%**	301	83	192	104	**54,17%**
Borsod-Abaúj-Zemplén	692 771	48 899	**7,06%**	358	108	353	145	**41,08%**
Békés	366 556	14 931	**4,07%**	75	24	171	55	**32,16%**
Budapest	1 721 556	29 884	**1,74%**	1	1	548	41	**7,48%**
Csongrád	423 240	5 379	**1,27%**	60	4	176	8	**4,55%**
Fejér	427 416	7 097	**1,66%**	108	10	166	12	**7,23%**
Győr-Moson-Sopron	448 435	5 720	**1,28%**	182	12	230	17	**7,39%**
Hajdú-Bihar	541 298	12 322	**2,28%**	82	36	214	52	**24,30%**
Heves	311 454	12 924	**4,15%**	121	24	154	25	**16,23%**
Jász-Nagykun-Szolnok	390 775	12 396	**3,17%**	78	26	176	57	**32,39%**
Komárom-Esztergom	312 431	10 870	**3,48%**	76	25	134	30	**22,39%**
Nógrád	204 917	11 969	**5,84%**	131	52	135	65	**48,15%**
Pest	1 229 880	28 533	**2,32%**	187	41	468	61	**13,03%**
Somogy	320 578	11 601	**3,62%**	245	26	201	27	**13,43%**
Szabolcs-Szatmár-Bereg	560 429	27 257	**4,86%**	229	50	302	61	**20,20%**
Tolna	233 650	12 021	**5,14%**	109	47	127	60	**47,24%**
Vas	259 364	6 688	**2,58%**	216	13	130	18	**13,85%**
Veszprém	358 807	5 885	**1,64%**	217	26	181	26	**14,36%**
Zala	288 591	7 516	**2,60%**	257	21	149	22	**14,77%**
Összesen	**10 014 324**	**314 060**	**3,14%**	**3152**	**661**	**4416**	**927**	**20,99%**

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a német nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Baranya megyében élnek (14205 fő), ezt követi Pest megye (10343 fő), Budapest (7042 fő) és Tolna megye (6660 fő). A 256 olyan óvodából, amelyben csak német nemzetiségi nevelés folyik, 53 található Baranya megyében, 41 Pest megyében, 39 Tolna megyében, 21 Bács-Kiskunban, 20 Komárom-Esztergom megyében, 19 Budapesten.

A népszámlálás adatai szerint a cigány nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élnek (45525 fő), ezt követi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (25612 fő), Budapest (12273 fő) és Heves megye (12095 fő). Az 554 cigány kisebbségi nevelést folytató óvodából 135 található Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 60 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 17 Budapesten és 25 Heves megyében.

A szlovák nemzetiséghez tartozók a 2001. évi népszámlálás adatai alapján a legnagyobb számban Békés megyében élnek (5022 fő), ezt követi Pest megye (3472 fő), Komárom-Esztergom megye (2795 fő), Nógrád megye (1778 fő), és Budapest (1528 fő). Az 54 szlovák óvodából 13-13 található Békés és Nógrád megyében, 12 Pest megyében, és 7 Komárom-Esztergom megyében.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a horvát nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Baranya megyében élnek (4608 fő), ezt követi Zala megye (2734 fő), Vas megye (2321 fő), és Győr-Moson-Sopron megye (1954 fő). A 27 csak horvát kisebbségi nevelést folytató óvoda közül 5-5 óvoda van Baranya, Vas és Zala megyében, és 6 olyan óvoda van az országban, amely valamely másik kisebbség mellett a horvát kisebbségi nevelés feladatait is ellátja.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a román nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Békés megyében élnek (3233 fő), ezt követi Budapest (1205 fő), majd Hajdú-Bihar megye következik (669 fő). A 12 román óvodából 7 található Hajdú-Bihar megyében, és 5 Békésben.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a bolgár nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Budapesten élnek (784 fő), illetve Pest megyében (187 fő). A bolgár kisebbségek egyetlen óvodája van, Budapesten.

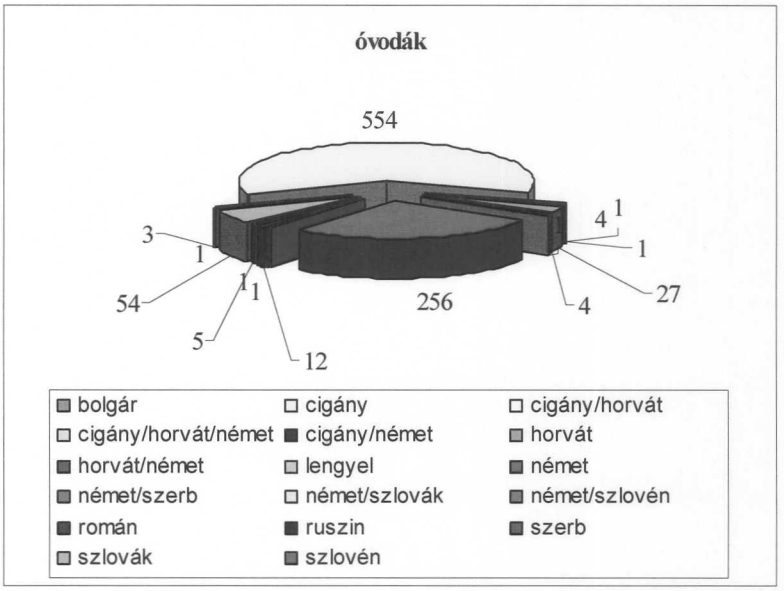
A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a görög nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban szintén a fővárosban (1522 fő), illetve Fejér megyében (324 fő) élnek. Az ukrán nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Budapesten (1425 fő) és Pest megyében (601 fő) élnek. Az örmények többsége (364 fő) és a lengyel nemzetiséghez tartozók legnagyobb része szintén a fővárosban él (1185 fő). A görög kisebbségnek, ahogyan az ukránnak, az örménynek, a lengyelnek nincs kisebbségi nevelést folytató óvodája.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szerb nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban fővárosban (996 fő), Pest megyében (884 fő) és Csongrád megyében (580 fő) élnek. A szerbek 5 óvodája közül kettő található Csongrád megyében, egy Pest megyében, egy a fővárosban és egy Békés megyében, Battonyán.

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szlovén nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban Vas megyében (1706 fő), illetve Budapesten élnek (359 fő). A szlovének mind a négy óvodája Vas megyében található, melyek közül az egyik (Szentgotthárd) a német kisebbséghez tartozó gyermekek nemzetiségi nevelését is ellátja.

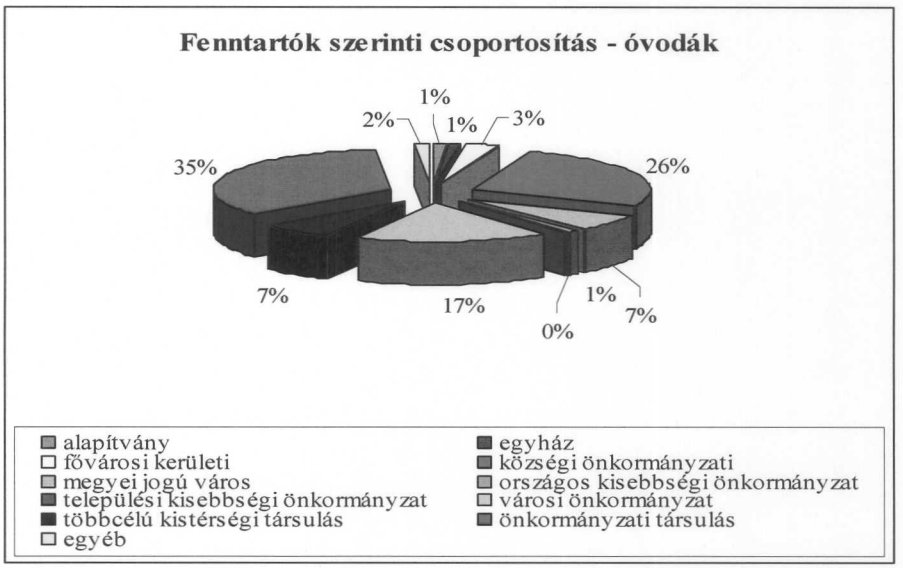
A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a ruszin nemzetiséghez tartozók legnagyobb számban szintén a fővárosban (430 fő) és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (168 fő) élnek. Az egyetlen ruszin nemzetiségi nevelést és oktatást végző óvoda és iskola Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Komlóskán működik, emellett Múcsonyban ruszin-cigány kisebbségi oktatás folyik.

Kisebbségek nevelést is folytató intézmények száma nemzetiségenként	
nemzetiség	**intézményszám**
bolgár	1
cigány	554
cigány/horvát	1
cigány/horvát/német	1
cigány/német	4
horvát	27
horvát/német	4
lengyel	1
német	256
német/szerb	1
német/szlovák	1
német/szlovén	1
román	12
ruszin	1
szerb	5
szlovák	54
szlovén	3
összesen	**927**

A legtöbb helyen cigány kisebbségi nevelés folyik, második helyen a német, harmadik helyen pedig a szlovák áll. A kisebbségi nevelést ellátó óvodák között 13 olyan intézmény is van, amelyben több kisebbségi közösség igényeit elégítik ki. Ezek közül a cigány/német párosítás a leggyakoribb.

A kisebbségi nevelést végző óvodák száma a fenntartó típusa szerinti csoportosításban	
alapítvány	11
egyház	10
fővárosi kerületi	29
községi önkormányzati	244
megyei jogú város	65
országos kisebbségi önkormányzat	6
települési kisebbségi önkormányzat	3
városi önkormányzat	162
többcélú kistérségi társulás	61
önkormányzati társulás	322
egyéb	14
összesen	**927**

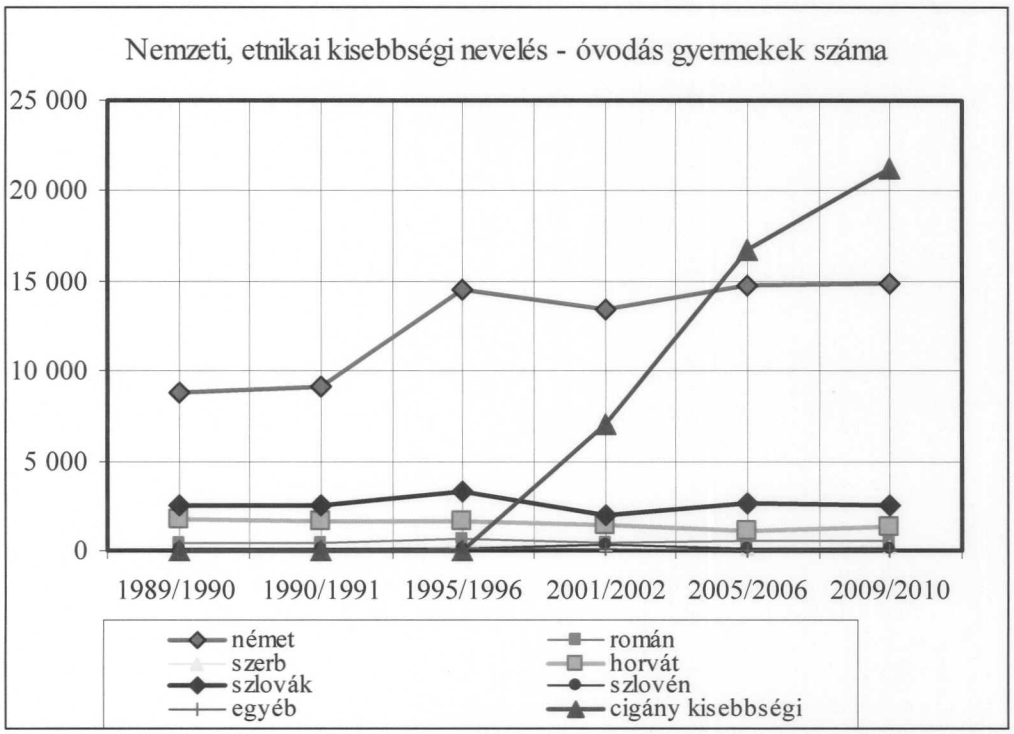
2. A kisebbségi óvodai nevelésben részesülő gyermekek száma

A NEFMI statisztikai kiadványa[28] szerint óvodás gyermekek (2-8 évesek) száma összesen 328.545 fő volt, ebből 40.866 (12,5 százalék) vett részt nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben, 6,5 százalékuk cigány kisebbségi nevelésben, 4,5 százalékuk német nemzetiségi nevelésben. A kisebbségi nevelésben részt vevő gyermekek közül a legtöbben, 52 % magyar nyelvű cigány kisebbségi nevelésben, 36 % pedig német nyelvű kisebbségi nevelésben részesült.

	óvoda									
tanév	**német**	**román**	**szerb**	**horvát**	**szlovák**	**szlovén**	**egyéb**	**összes nemzetiségi**	**cigány kisebbségi**	**összes óvodás gyermek száma a tanévben**
1989/1990	8 855	482	0	1 789	2 530	107	0	**13 763**	0	**nincs adat**
1990/1991	9 187	453	0	1 684	2 584	101	0	**14 009**	0	**391 950**
1995/1996	14 589	647	184	1 603	3 258	79	110	**20 470**	0	**400 527**
2001/2002	13 423	495	370	1 380	1 960	312	75	**18 015**	7 000	**342 285**
2005/2006	14 757	536	159	1 056	2 636	86	11	**19 241**	16 780	**326 605**
2009/2010	14 910	561	174	1 291	2 578	64	27	**19 605**	21 279	**328 545**

Megjegyzés: 1989-1991 között szerbhorvát nyelvet tanultak.
Forrás: Oktatás-statisztikai évkönyv, 2009-2010.

[28] A Nemzeti Erőforrás Minisztérium kiadványa
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2009_2010_100907.pdf

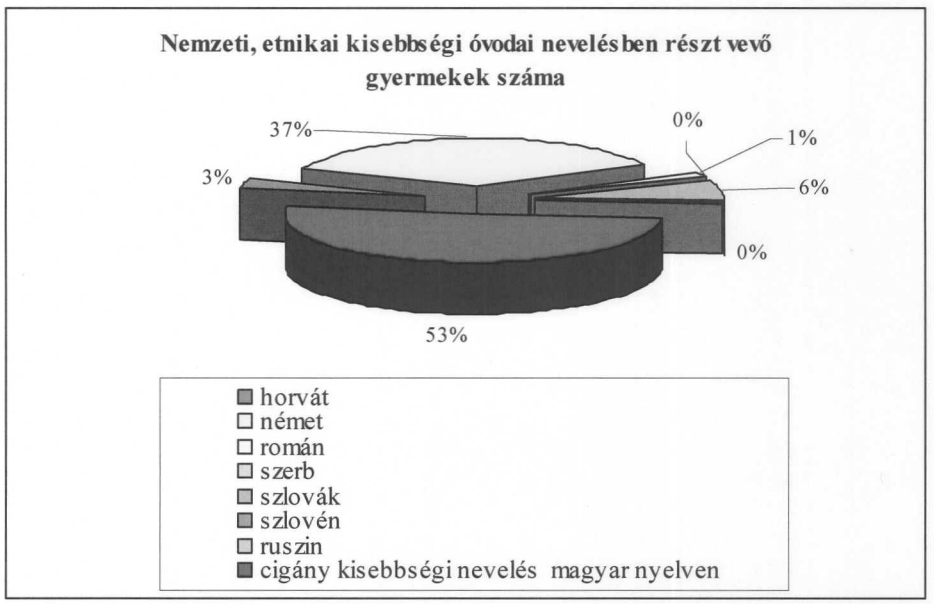

A magyar viszonyokat jellemző általános demográfiai, termékenységi mutatók alapján (a cigány kisebbséget leszámítva) valamennyi kisebbség esetén a kisebbségi nevelésben részvevők számában is jelentős visszaesésnek kellett volna bekövetkeznie, hiszen az óvodai nevelésben résztvevő gyermekek száma 1995/1996-tól másfél évtized alatt 18%-kal csökkent. (Igaz, ezen belül a 2005/2006-ban a csökkenés megállt, a résztvevők száma a 2007/2008-as tanévi kismértékű csökkenés után ismét növekedett.)

A létszámadatok változása különösen a német, de a meredek növekedés még a cigány kisebbségi nevelés esetén sem magyarázható az általánostól radikálisan eltérő (minthogy nem ilyen) kisebbségi termékenységi mutatókkal. „A referenciaértéknek tekinthető 100 magyarra jutó 142 élve született gyermek egyfajta átlagérték, mert hét nemzetiségnek ugyanennyi vagy magasabb, hat nemzetiségnek pedig alacsonyabb az átlagos gyermeklétszáma."[29] A német termékenységi mutatók mindössze +3,5 %-kal térnek el az átlagtól, amiből logikusan mindössze annyi következne, hogy 18 %-nál valamivel kisebb létszámcsökkenésnek kellett volna bekövetkeznie az ő esetükben. A kiugróan nagy ütemű létszámgyarapodás még a cigány óvodai nevelésben sem indokolható, mert a cigány újszülöttek száma a 90-es évek második felében nem nőtt az évtized első feléhez képest.[30]

[29] Illés Sándor: A magyarországi nemzetiségek demográfiai viszonyai. In. A jövevényektől az államalkotó tényezőkig, Szerk.: Gyulavári Tamás-Kállai Ernő, Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest, 2010., 151. oldal
[30] I. m. 162. oldal

Nemzeti, etnikai kisebbségi nevelésben részt vevő gyermekek száma a 2009/2010-es tanévben		
kisebbség	**óvodás gyermekek száma**	**%**
horvát	1 291	3,16%
német	14 910	36,49%
román	561	1,37%
szerb	174	0,43%
szlovák	2 578	6,31%
szlovén	64	0,16%
ruszin	9	0,02%
cigány kisebbségi nevelés magyar nyelven	21 279	52,07%
Összesen	**40 866**	100,00%

VII. A kisebbségi óvodai nevelés céljai és formái

1. Általános megközelítés

A kisebbségi óvodai nevelés nem különálló óvodai rendszerben valósul meg, hanem az egységes nevelési-oktatási struktúránk immanens része, így az óvodai nevelés országos alapprogramjával összhangban, az ott megfogalmazott céloknak és feladatoknak alárendelten valósítja meg sajátos célkitűzéseit és feladatait. Sajátossága abban áll, hogy a kisebbség nyelvének és kultúrájának megismerését és elsajátítását, a kulturális hagyományok átörökítését és fejlesztését (is) szolgálja. A kisebbségi óvoda a tevékenységi formák megválasztásakor is az óvodai nevelés országos alapprogramja szerint jár el tehát, azzal, hogy a tartalmakhoz felhasználja a kisebbség nyelvi, irodalmi, zenei, szellemi és tárgyi kultúra értékeit.

Az óvodai irányelv négy óvodai célt és feladatot határoz meg nyelv-hagyomány-identitás témakörben: az óvoda biztosítson anyanyelvi környezetet a gyermekek számára; ápolja és fejlessze a kisebbségi életmódhoz, kultúrához kötődő hagyományokat és szokásokat; készítse fel a gyermeket a kisebbségi nyelv iskolai tanulására; segítse a kisebbségi identitástudat kialakulását és fejlesztését.

A kisebbségi óvodai nevelés sajátos célja, hogy tudatosan felépített tematikával, a kisebbség nyelvét beszélő óvodapedagógus és a gyermekgondozásban részt vevő más felnőttek segítségével az óvodás gyermek kommunikációja minél teljesebbé váljon a kisebbség nyelvén. (Vagyis a célok és feladatok súlyponti része a nyelvelsajátítás, ezzel összefüggő, de – az életkori sajátosságok miatt – ehhez képest másodlagos a kisebbségi kultúrkincs továbbörökítése, illetve az identitástudat fejlesztése.)

A kisebbségi óvodai nevelést a következő formák szerint lehet megszervezni:

a) anyanyelvű nevelés,
b) kétnyelvű nevelés,
c) cigány kulturális nevelés.

2. Anyanyelvű (kisebbségi nyelvű) óvoda

Az anyanyelvű óvoda az óvodai élet egészét a kisebbség nyelvén szervezi meg. Az óvodai anyanyelvi környezetnek tehát teljesnek kell lennie. Nyelvtanulási szempontból ez a nevelési forma is akkor lehetne igazán hatékony, ha a gyermek kisebbségi anyanyelvére, a családból hozott viszonylag magas szintű nyelvismeretére építhetne az óvónő. (Ne feledjük, az óvodai fejlesztő tevékenységek csak a szóbeliségre és az utánzásra hagyatkozhatnak.)

nemzetiségi anyanyelvű óvodák gyermeklétszáma 2009/2010						
horvát	német	román	szerb	szlovák	szlovén	**összesen**
487	1541	195	62	279	8	**2572**

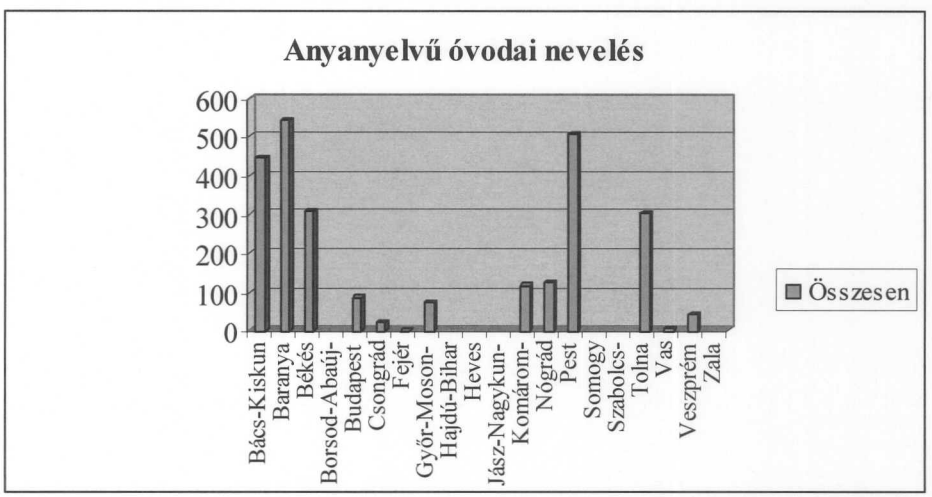
Forrás: NEFMI, Statisztikai Osztály

Mint látható, a teljes nemzetiségi óvodai létszám (ez 19.043 fő, más, de szintén a NEFMI-től származó adat[31] szerint 19.605 fő) töredéke vesz részt ebben a nevelési formában, és miközben ennek kb. 60%-át a német, 19 %-át a horvát és 11 %-át a szlovák óvodások adják, hat nemzetiség (lengyel, ukrán, ruszin, örmény, bolgár, görög) egyáltalán nem jut hozzá az anyanyelvű óvodai neveléshez.

Az anyanyelvű óvodai nevelésben részt vevő gyermekek legtöbben Baranya, Pest, és Bács-Kiskun megye településein élnek. Román anyanyelvű nevelés (7,6%) Békés megyében folyik. 19 megyéből 8-ban (Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Zala) viszont nincs nemzetiségi anyanyelvű óvodai nevelés.

[31] Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010, 29. oldal, http://www.nefmi.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2009_2010_100907.pdf

A nemzetiségi anyanyelvű óvodák gyermeklétszáma megyénként és nemzetiségenként							
megye	**feladat-ellátási hely**						**gyermeklétszám összesen**
	horvát	**német**	**román**	**szerb**	**szlovák**	**szlovén**	
Bács-Kiskun	251	193					**444**
Baranya	133	410					**543**
Békés		21	195	27	64		**307**
Borsod-Abaúj-Zemplén							**0**
Budapest		54		2	30		**86**
Csongrád				21			**21**
Fejér							**0**
Győr-Moson-Sopron	72						**72**
Hajdú-Bihar							**0**
Heves							**0**
Jász-Nagykun-Szolnok							**0**
Komárom-Esztergom		117					**117**
Nógrád		46			77		**123**
Pest		386		12	108		**506**
Somogy							**0**
Szabolcs-Szatmár-Bereg							**0**
Tolna	31	271					**302**
Vas		0				8	**8**
Veszprém		43					**43**
Zala							**0**
Összesen	**487**	**1541**	**195**	**62**	**279**	**8**	**2572**

Mivel az anyanyelvű kisebbségi nevelésben nagyon kevesen vesznek részt, csak a kisebbségi óvodások elenyésző töredékének van többé-kevésbé valódi esélye az iskoláskor kezdetéig stabil nyelvtudást szerezni. A viszonylagosságot azért hangsúlyozom a nyelvtanítás-tanulás várható hatékonyságával összefüggésben még ezen forma esetén is, mert a vizsgálatommal érintett három anyanyelvű óvodába járó gyermekek jelentős része nem hozott otthonról számottevő nyelvtudást.

Egy baranyai horvát óvodai intézményegységbe, ha van férőhely, felvesznek olyan (elsősorban pécsi illetőségű) gyermeket is, aki nem horvát nemzetiségű, alapnyelvtudással pedig értelemszerűen egyáltalán nem rendelkezik. Az esetek más (általunk nem ismert) részét horvát-magyar vegyes házasságokból származó gyermekek adják, akik némi, s inkább passzív nyelvtudással rendelkeznek, ritkában pedig valóban kétnyelvűek, mert otthon az egyik szülő horvátul, a másik magyarul beszél velük. A valós helyzetet azonban az mutatja igazán érzékletesen, hogy a gyerekek egymás között magyarul beszélnek, illetve a szülők egy része kifejezetten a gyermekétől tanul horvátul, továbbá megtudtuk, hogy „a délszláv háború ideje volt nyelvi szempontból nagyon jó időszak", mert sok menekült érkezett a településre, s az óvodába akkor bosnyák és szerb gyermekek is jártak.

Egy fővárosi szerb nemzetiségi óvodába több Budapest-közeli településről (Pilisszentlászló, Csömör, Biatorbágy, Tahitótfalu, Tárnok) is járnak gyermekek. Természetesen a többség budapesti: V., VII., VIII. kerületi. Sokan közülük szerbiai szerbek, de vannak olyan vegyes házasságból származó gyermekek, ahol az egyik szülő szerb, a másik izraeli, skót, mexikói vagy magyar, és vannak magyar gyerekek is. Igaz, a magyar foglalkozások mellett, az egész óvodában nagyobb részben szerbül beszélnek, s a gyerekek egymás közt mindkét nyelvet használják. Az itt dolgozó két óvónő Szerbiából érkezett, az egyik szerb anyanyelvű, de a másik is Szerbiában szerezte meg a képesítését, sőt, a dajkák is beszélnek szerbül.

Egy szlovák intézmény óvodája az alsó tagozatos beiskolázást és az 1. osztályos gyermekek szlovák nyelvi felkészültségét hivatott biztosítani. Főbb célkitűzése a mindennapi társas érintkezés szókincsének, kifejezéseinek, mondatmodelljeinek elsajátítása és azok helyes alkalmazása, továbbá a gyermekek iskolai környezetbe történő beilleszkedésének elősegítése. Az óvodavezető elmondása alapján 30 gyerek jár az óvodába, két vegyes korosztályú csoportba osztották őket. Az egyikben majdnem a teljes nevelés szlovák nyelven folyik, a másik nyelvi szempontból „kezdő" csoport. Vagyis, bár a „kezdők" esetén is törekszenek minél nagyobb részben szlovákul beszélni, az óvodai élet egészét objektíve nem lehet a kisebbség nyelvén megszervezni a gyermeklétszám felének.

3. Kisebbségi nevelést folytató kétnyelvű óvoda

A kisebbségi nevelést folytató kétnyelvű óvoda a kisebbség nyelvének és a magyar nyelvnek a fejlesztését is szolgálja. Az óvodai élet tevékenységi formáiban mindkét nyelv használata érvényesül. A két nyelv használatának arányát a nevelési programban az óvodai élet kezdetén a gyermekcsoport nyelvismerete határozza meg, az óvodai irányelv (kifejtés, részletezés nélkül) mindössze annyit vár el, hogy a hangsúly a kisebbségi nyelv fejlesztésére helyeződjék.

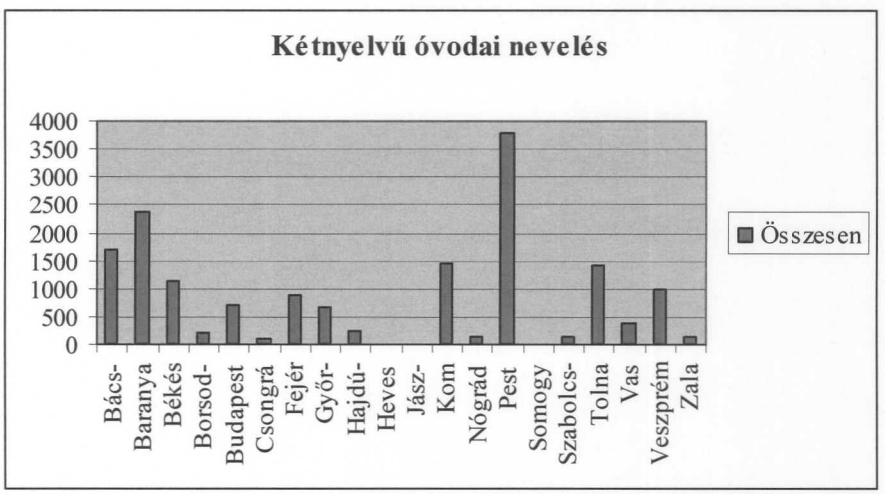
nemzetiségi kétnyelvű óvodák gyermeklétszáma nemzetiségenként, 2009/2010								
bolgár[32]	horvát	német	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	**összesen**
-	757	13119	366	9	112	2052	56	**16471**

Forrás: NEFMI, Statisztikai Osztály

[32]A bolgár nemzetiségi kétnyelvű óvoda létszámadatáról nem kaptunk információt a NEFMI-től, de az intézmény működési engedélye alapján ez maximum 28, a csoportnapló szerint pedig 18 fő lehet. A csoportnapló figyelembe vétele alapján a 2009/2010-es tanévben a nemzetiségi kétnyelvű óvodák gyermeklétszáma összesen 16 471+18= 16 489 fő volt.

A számokból látható, hogy a nemzetiségi kétnyelvű (ezen belül kb. a 80%-os arányt képviselő német) óvodák gyermeklétszáma határozza meg a nemzetiségi óvodáztatás karakterét. A hazai lengyeleknek, ukránoknak, örményeknek, görögöknek ezen a szinten sincs óvodája, holott ez a forma, ha az óvodai életnek valóban súlyponti eleme a kisebbségi nyelv fejlesztése, abban a helyzetben is több-kevesebb sikerrel alkalmazható, ha a gyermek otthonról hozott kisebbségi nyelvtudásszintje alacsony, vagy teljesen hiányzik.

Kétnyelvű óvodai nevelésben részt vevők száma megyénként és nemzetiségenként								
megye	**horvát**	**német**	**román**	**ruszin**	**szerb**	**szlovák**	**szlovén**	**összesen**
Bács-Kiskun	190	*1418*				100		**1708**
Baranya	147	*2222*						**2369**
Békés		*226*	123			774		**1123**
Borsod-Abaúj-Zemplén		*76*		9		121		**206**
Budapest	46	*673*						**719**
Csongrád		*25*			82			**107**
Fejér		*892*						**892**
Győr-Moson-Sopron	83	*580*						**663**
Hajdú-Bihar			243					**243**
Heves								**0**
Jász-Nagykun-Szolnok								**0**
Komárom-Esztergom		*1035*				412		**1447**
Nógrád						159		**159**
Pest	49	*3217*			30	486		**3782**
Somogy		*11*						**11**
Szabolcs-Szatmár-Bereg		*132*						**132**
Tolna		*1410*						**1410**
Vas	114	*205*					56	**375**
Veszprém		*985*						**985**
Zala	128	*12*						**140**
Összesen	**757**	***13119***	**366**	**9**	**112**	**2052**	**56**	**16471**

Kétnyelvű óvodai nevelésben a 2009/2010-ben 16.471 fő vett részt, itt is csaknem 80% a német, 12% a szlovák és 4,5% a horvát kisebbséghez tartozott. Román kétnyelvű kisebbségi

nevelésben (Békés és Hajdú-Bihar megyében) a kétnyelvű óvodai nevelésben részesülő gyermekek 2%-a vett részt. Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyében egyetlen gyermek sem részesült kétnyelvű nemzetiségi óvodai nevelésben.

3.1. A kétnyelvű óvodai nevelés nyelvtanítási hatékonysága

Tapasztalataink szerint, amit az általános iskolák visszajelzése is megerősít, a gyermekek döntő többsége az iskolakezdéskor nem rendelkezik a kétnyelvű óvodából hozott olyan szintű anyanyelvi ismerettel, amire az iskolában érdemlegesen építeni lehetne. Ezzel maguk az óvodavezetők is egyetértenek.

A kétnyelvű óvodai nevelés nyelvátadás terén mutatott kifogásolható hatékonysága mögött több ok is meghúzódhat.

Az egyik ok az lehet, hogy *a kétnyelvű óvodák szülői bázisának egy részét azok a kisebbségi származástudattal rendelkező családok adják, amelyekben az otthoni kommunikáció már kizárólag magyar nyelven folyik.* Sok szülő és gyermek, ezt sokszor hallottuk, valójában az óvodában találkozik először a kisebbségi nyelvvel.

Egy budapesti horvát óvoda egyik csoportja hovatovább már azzal is jó helyzetűnek számít, hogy a 15 gyermekből négynek a szülei Horvátországból, Montenegróból érkeztek, így ők „alaphelyzetben is" beszéltek horvátul, és – az óvónő tájékoztatása szerint – további öt fő néhány szót hozott a családból. Nyilván ennek a csoportösszetételnek köszönhető, hogy a magyar gyermekek egymás közt ugyan magyarul beszéltek, de a hozzájuk horvátul szóló óvónőt értették: a horvát kérdésre magyarul válaszoltak, vagy nem válaszoltak ugyan, de megtették, amit az óvónő kért, s időnként – feltehetően éppen a kisebbségi jog jogosulti körébe nem tartozó külföldiek – horvátul mondtak valamit. Az óvónő által kezdeményezett daléneklésbe azonban többen önként, külön biztatás nélkül is bekapcsolódtak.

Egy Bács-Kiskun megyei nemzetiségi intézmény nyelvkörnyezetéről megtudtuk, hogy a településen nagyobb létszámú horvát közösség él, amely az anyanyelvét a hétköznapokban is használja, „éli". „Nagyon sokan beszélik a horvát nyelvet az utcán, a boltban, a templomban, sőt az orvosnál is. A templomban minden második héten horvát nyelvűek a szentmisék és a hozzá kapcsolódó szertartások is, esketések és temetések is vannak horvát nyelven. Az óvónők a gyerekekkel horvátul és magyarul is beszélnek, mivel az óvónők szerint „a szülők már nem nagyon beszélnek horvátul", így a gyerekeknek „inkább passzív nyelvtudásuk" van.

A családi nyelvi környezet kérdésköréhez tartozik, de egyúttal a nyelvtanítás alacsony hatékonyságának másik önálló oka lehet az is, hogy *az esetek egy igen nagy hányadában a szülők nem a kisebbségi hovatartozásuk alapján döntenek a nemzetiségi óvoda mellett.* A döntést praktikus szempontok (pl. az óvoda közelsége), az intézmény által nyújtott pedagógiai szolgáltatások magas színvonala, az alacsony csoportlétszám, és a megszerezni kívánt idegennyelv-tudás motiválja. Ez utóbbiról: a nyelvnek piaci értéke van általában, a kétnyelvű óvodák gerincét adó német óvodák pedig világnyelvet tanítanak. A nem kisebbségi hovatartozású szülők ekkénti választásának a következménye viszont az, hogy gyermekeik esetében *az otthoni nyelvi környezet mellett a családi hagyományok és a származástudat adta nyelvtanulási motiváció is hiányzik.*

Egy Bács-Kiskun megyei német intézmény óvodájában például megtudtuk, hogy a beíratott gyerekek körülbelül 10%-ának van nemzetiségi kötődése. A szülők elsöprő többsége azért kéri a gyermeke felvételét ide, mert azt szeretné, ha megtanulna németül. Néhányan passzív, még kevesebben aktív szókinccsel érkeznek, de a gyerekek zöme egyáltalán nem beszél németül az óvodáskor kezdetén.

Az óvodavezető elmondása szerint az egyik Komárom-Esztergom megyei szlovák óvodába járó gyermekek 20-30%-a lehet szlovák származású, de már egy gyermek sem beszéli a szlovák nyelvet, otthonról nem hoznak magukkal még passzív nyelvtudást sem. Ott jártunkkor az egyik óvónő rögtönzött egy szlovák foglalkozást néhány nagycsoportos óvodással, mondókákat, dalocskákat közösen el tudnak mondani, énekelni, egyes szavakat is tudnak, de igen keveset. (Ugyanakkor a szlovák kisebbségi önkormányzat elnöke, aki a helyi iskola tanára is, elmondta, hogy az iskola tanítónője meg van elégedve a gyermekek tudásával: az itt megszerzett passzív tudás jó alapot jelent a későbbiekben.)

Egy Vas megyei nemzetiségi óvoda 11 csoportjából egyben szlovén, egyben német nemzetiségi kétnyelvű nevelés folyik. A vezető óvónő úgy gondolja, hogy a német csoportba a gyerekek 80-90 százaléka kisebbségi hovatartozás nélkül, a kisebbségi nyelv megismerése érdekében jár az óvodába. Előfordul az is, hogy évkezdéskor a gyermeket átkérik másik nemzetiségi csoportba. (Ezt az információt más településen is hallottuk.) Az óvónők elmondása szerint ez kétirányú. A német csoport magyarul vezetett csoportnaplója szerint – legalábbis a nevekből ítélve – a csoportba valóban járnak szlovén gyermekek is.

A nyelvtanítás alacsony hatékonyságának harmadik oka lehet: a megfelelő szabályozás hiánya. Az óvodai irányelv alapján ugyanis *kétnyelvű óvodai nevelést folytatónak minősülhet már az az intézmény is, amelyikben heti egy-két alkalommal tartanak anyanyelvi foglalkozásokat,* miközben kétnyelvű intézmény az is, ahol az intézmény heti programjának legalább a fele anyanyelven folyik. (Egy Bács-Kiskun megyei horvát óvodában például az óvodai tevékenység teljes spektrumát, „a fogkrémkéréstől a cipőhúzásig áthatja a kétnyelvűség".)

Az egyik román nemzetiségi óvodában a négy, életkor szerint vegyes csoport azonos formájú, de vizsgálatunk idején[33] eltérő szintű nemzetiségi nevelésben részesült. 1990/91-es tanévtől egy román nemzetiségi csoport működött az óvodában, amely további egy csoporttal bővült, végül 2007 szeptemberétől kezdve a két magyar csoport is kétnyelvű lett. Ez az ő esetükben előbb heti egy, majd a 2009/2010-es nevelési évtől heti 2x30 perces román nyelvű kezdeményezést jelentett oly módon, hogy a két „román" csoport négy – román nemzetiségi óvodapedagógus diplomával rendelkező – óvónője a magyar óvónőkkel az adott félórás időszakra csoportot cserélt.

Vizsgálatunk során – 1-2 dicséretes kivételtől eltekintve – nem találkoztunk olyan intézménnyel, amelyik beiratkozáskor a szülő nyilatkozatát kérte volna a gyermek otthonról hozott anyanyelvtudási szintjéről, vagy ezt a tanév kezdetén kifejezetten mérte volna, annak ellenére, hogy a magyar és a kisebbségi anyanyelv használatának óvodai arányát ennek

[33] A romanvarosiovoda.blogspot.com és az intézményvezető szerint a 2010/2011-es nevelési évtől kezdve minden csoportban azonos mértékben lesz (van) jelen a két nyelv, egy román nemzetiségi diplomával és egy nem nemzetiségi diplomával rendelkező óvodapedagógus fog közösen dolgozni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az eddigi, diplomájuk szerint homogén óvónőpárokat összevegyítik.

megfelelően kell(ene) rögzíteni a nevelési programban. Ennek feltehetően az a praktikus oka, hogy „nincs is mit mérni", mert a kisebbségi óvodákba elenyésző számban járnak olyan gyermekek, akik számára nem a magyar nyelv az anyanyelv, s nem tanult nyelvként találkoznak a kisebbségi nyelvvel.

Negyedik okként a személyi feltételek hozhatóak fel. *A gyakorlat azt mutatja, hogy a nemzetiségi kétnyelvű óvodákban nem rendelkezik minden óvónő nemzetiségi óvodapedagógus diplomával. A végzettségre vonatkozó előírásokat úgy értelmezik, hogy a kétnyelvű nemzetiségi nevelés nyelve a nemzetiségi nyelv és a magyar, tehát nem kell minden nemzetiségi neveléssel érintett óvónőnek nemzetiségi óvodapedagógusi diplomával rendelkeznie. (Lehet akár egy is.)*

A Kotv. valóban csak arra az esetkörre ír elő nyelvi kompetenciát is jelentő végzettséget[34], illetve nyelvvizsga-bizonyítványt[35], ha az óvodai nevelés nyelve a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelve.

Egy Bács-Kiskun megyei horvát óvodában például három óvónő dolgozik, mindannyian nemzetiségi óvodapedagógus végzettséggel rendelkeznek, a négy dajka közül ketten járnak horvát nyelvtanfolyamra, amit az iskola igazgatója tart. Egészen kivételesnek tekinthető egy másik horvát óvoda helyzete is, ahol a három csoportnak hat nemzetiségi óvodapedagógusi diplomával és anyanyelvi szintű nyelvtudással rendelkező óvónője van, vagy az a Békés megyei szlovák óvoda, ahol nyolc óvónő közül hétnek van nemzetiségi óvodapedagógus végzettsége, egynek pedig folyamatban vannak ez irányú tanulmányai. Már azzal kivételesek a személyi körülményei egy másik Bács-Kiskun megyei óvodának is, hogy a kilenc óvónő közül ötnek van nemzetiségi óvodapedagógus végzettsége, de a többiek is beszélnek németül.

Önmagukban a jó személyi feltételek sem jelentenek garanciát azonban a nyelvátadás hatékonyságára, magas színvonalára. Ha ugyanis a nemzetiségi pedagógus maga is iskolában tanulta az adott kisebbség nyelvét, nyelvi kifejezőkészsége korántsem tekinthető magabiztosnak és árnyaltnak: a nevelő munka során jobb esetben csak jelentős részben, rosszabb esetben nagyobbrészt ő is magyarul beszél. Ha a csoport másik óvónője nemzetiségi végzettséggel és megfelelő nyelvtudással egyáltalán nem rendelkezik (márpedig a kétnyelvű óvodákban ez a jellemző), akkor a gyermekek az óvodai élet egészen kis hányadában „élhetik meg" az anyanyelvi környezetet.

---

[34]Kotv. 17. § (3) Ha az óvodai nevelés, iskolai nevelés és oktatás, kollégiumi nevelés nyelve a nemzeti vagy etnikai kisebbség nyelve, illetve nem magyar nyelv, az adott nyelven folyó nevelő és oktató munkához pedagógus-munkakörben - a nevelési-oktatási intézmény típusához igazodva - az alkalmazható, aki

a) nemzetiségi óvodapedagógus, nemzetiségi tanítói oklevéllel rendelkezik,

b) az (1) bekezdésben meghatározott felsőfokú iskolai végzettséggel és szakképzettséggel, valamint az iskolai és kollégiumi nevelés-oktatás nyelvének tanítására jogosító tanítói, tanári, nyelvtanári végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik,

c) az (1) bekezdés *d)-e)* pontjában meghatározott felsőfokú iskolai végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezik, továbbá az alapképzésben vagy a szakirányú továbbképzésben elsajátította az adott tantárgy kisebbségi nyelven történő oktatásához, illetve nem magyar nyelven történő oktatásához szükséges nyelvi ismereteket,

d) a Magyar Köztársaságban honosított, az (1) bekezdés szerinti pedagógus-munkakör betöltésére jogosító, a tanítás nyelvének megfelelő oklevéllel rendelkezik.

[35]A Kotv. 128. § (3) bekezdés aa) és ab) pontja értelmében a pedagógusnak a bolgár, a cigány (romani, illetve beás), a görög, a lengyel, az örmény, a ruszin, az ukrán nyelv oktatása esetén elégséges az adott nyelvből felsőfokú „C" típusú állami nyelvvizsga bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű okirattal kell rendelkeznie.

Egy bolgár óvodában például heti váltásban dolgozik a két óvónő. Egyik héten magyar, másik héten bolgár nyelven folynak a délelőtti kötött foglalkozások, a csoportnapló is ennek a felosztásnak megfelelően íródik magyar, illetve bolgár nyelven. Itt, a bolgár anyanyelvű és kizárólag bolgárul beszélő bulgáriai óvónő miatt a kétnyelvűség fele-fele aránya tényszerű.

Egy budapesti német nemzetiségi óvodában a kétnyelvű csoportokban a német és a magyar nyelven kommunikáló óvónő többféle váltásban dolgozik. Az egyik csoportban egyik nap délelőtt, másik nap délután van a német nyelvű nevelés, a másik csoportban két nap délelőtt, két nap délután, pénteken felváltva folyik a német nevelés, a harmadikban pedig heti váltással. Az óvónők magyar nemzetiségűek, a német nyelvet először a gimnáziumban tanulták, a német nemzetiségi kultúrát nem ismerik – saját bevallásuk szerint sem. A három „németes" óvónő nyelvtudása különböző. Közülük egynek német nemzetiségi óvodapedagógus képesítése, a másiknak csak egy középfokú nyelvvizsgája[36], a harmadik óvónőnek pedig magyar és nemzetiségi diplomája is van. Ezzel magyarázható, a helyszíni vizsgálatunk során legalábbis ezt tapasztaltuk, hogy az egyik óvónő nagyon jól tudott németül, folyamatosan németül beszélt a gyerekekhez (a gyermekek mindent megértettek, spontán módon német dalokat énekeltek, de németül nem válaszoltak, egymás között pedig kizárólag magyarul beszéltek), addig a másik meglátogatott csoportban a kommunikáció nyelve többnyire a magyar volt.

Egy Tolna megyei német óvodában a tíznapos ciklusból öt napon német nemzetiségi nyelven folyik a nevelés. (Igaz, legalábbis a nevelési program szerint, más napok szituációit is kihasználják a német nyelv megismertetésére.) A német kétnyelvű nevelési csoport egyik óvónője nemzetiségi óvodapedagógus, a másiknak pedig C típusú nyelvvizsgája van.

Az egyik vizsgált szlovák óvoda öt csoportjára három nemzetiségi óvodapedagógusi diplomával rendelkező jut, akik váltásban minden gyermekcsoporttal foglalkoznak.

A ruszin óvodában minden óvodás heti kétszer harminc percben tanulja a ruszin nyelvet. Ezeket a foglalkozásokat mesélés, versmondás, dramatikus játék, ének-zene és környezetismeret alkotja. (Emellett a napi tevékenységekbe integráltan is használják a ruszin kifejezéseket.)

Az egyik Nógrád megyei szlovák óvoda hat óvónőjéből egynek van nemzetiségi végzettsége, aki a szlovák nyelvet a három csoportnak heti egy-egy 35-40 perces foglalkozás keretében tanítja.

A megye egy másik szlovák óvodájában négy óvónő dolgozik, hárman szlovák nemzetiségi óvodapedagógus végzettségűek, egyiküknek pedig ugyan csak középfokú végzettsége van, de igen nagy a gyakorlata és szlovák nyelven is tud. A két dajka egyike beszél szlovákul, de a másik is tanul. Az óvónők egymás között gyakran beszélnek szlovákul, a helyi nyelvjárásban, nem az irodalmi nyelvet használják, a gyerekek egymás között magyarul beszélnek, de értenek szlovákul, a szlovák meséket, verseket, mondókákat, dalokat ismerik, kívülről tudják és értik is, amit mondanak.

---

[36]Mivel 1997 előtt szerezte az óvodapedagógus diplomáját, a törvény szerint nem kötelezhető a kiegészítő diploma megszerzésére.

Egy Hajdú-Bihar megyei intézmény két óvodai intézményegységében egy-egy óvónő alapfokú román nyelvvizsgával rendelkezik[37]. Ők tanítják a gyermekeket románra délelőtt a saját csoportjukban, illetve a további két-két csoportban akkor, amikor például altatásnál együtt vannak. A csoportnaplókban nincsenek román nyelvű bejegyzések, mindkét óvodában külön lapon szerepeltették a román nyelvű nevelés keretében meghatározott feladatokat. Az egyik óvodában ez mindhárom csoportra kiterjedően egyetlen lapból állt, amelyen dalszövegek, mondókák szerepeltek, a másik óvoda azonban ennél részletesebben kifejtette, csoportokra lebontva a „követelményrendszert". Ez utóbbi – a román nyelvi ismeretekről készített vázlat – meghatározta, hogy a kiscsoportosoknak többek között 1-5-ig kell tudniuk a számokat, köszönéseket, üdvözlést, az olyan alapszavakat, mint óvoda, gyerek, csoportnevek, néhány szín, fiú/lány, és ezen felül kb. 4 mondóka szerepelt még a vázlatban. A következő csoportok (középső- és nagycsoport) ezt a tudást ismételte, illetve egészítette ki, 1-10-ig a számokkal, több színnel, alapszavakkal, állat- és virágnevekkel, illetve további mondókákkal, dalokkal.

Ötödik okcsoportként jelölhetjük meg, mivel *a nyelvátadás hatékonyságát ezek a tényezők is befolyásolják, hogy az óvónők hányszor és milyen továbbképzésen vesznek részt, kérhetnek-e megfelelő szakmai-módszertani segítséget, rendelkezésükre áll-e a megfelelő segédanyag, felfrissíti-e időnként a nyelvtudásukat egy-egy anyaországból érkező vendégpedagógus.*

Ritka kivétel, amit Vas megyében tapasztaltunk. Az egyik szlovén intézmény óvónői az utóbbi öt évben négyszer vettek részt nyelvi továbbképzésen, melyet a szlovén állam szervezett. (Módszertani továbbképzésen évente egyszer vesznek részt.) A szlovén Oktatási és Sportminisztérium külön szaktanácsadót foglalkoztat, aki a szlovén kétnyelvű óvodákat látogatja és felméri az igényeket. Szlovén nyelvű könyvek, társasjátékok érkeznek Szlovéniából. A szlovén állam 2008 óta szlovén óvónőt is foglalkoztat a magyarországi szlovén óvodákban, aki az említett Vas megyei óvodába hétfőn érkezik, a hét többi napján pedig négy másik település óvodájában segíti egy fél napig az óvónőket, bekapcsolódik a nevelési programban meghatározott nevelési feladatokba, friss szlovén nyelvű anyagokat hoz, verseket, dalokat tanít. (A szlovén óvónő, önkritikusan, mindennek ellenére is úgy vélte, hogy az óvodai nyelvátadás nem hatékony, „az iskolában az alapoktól kell kezdeni a nyelvoktatást.")

A Nógrád megyei területi szlovák önkormányzat három éve célul tűzte ki, hogy segíti a nemzetiségi pedagógusképzést, így pályázatokat nyújtanak be és szlovákiai tanulmányutakat szerveznek a megyében dolgozó pedagógusoknak. Az ebben a megyében vizsgált intézmény minden tanára és óvónője részt vehet ezeken a 2-3 napos továbbképzéseken, jártak már Besztercebányán, Detván és Očován.

Az óvónők a segédanyagok hiányára majdnem mindenütt panaszkodtak.

Vendégpedagógussal vizsgálatom során munkatársaim nem találkoztak, két alkalommal tettek említést ennek ritka eseteiről a vezető óvónők.

Részben a személyi feltételekkel és a továbbképzések számával és minőségével függ össze, – s ez lehet a hatodik forrása a nyelvtanítási hatékonyság hiányának, – hogy *a gyerekek a kétnyelvű nevelés keretében verseket, dalokat, mondókákat sok esetben mechanikusan*

[37] Ez nem felel meg a Kotv. 128. § (3) d) pontjában írt képesítési feltételeknek.

tanulnak. Véleményem szerint a legrosszabb módszer, de erre is van példa, ha az óvónő „nyelvórát tart".

4. A cigány kisebbségi nevelés

Cigány kulturális nevelést folytató óvodában a kisebbségi nevelés folyhat[38]

a) a kisebbség nyelvén (romani és beás),
b) két nyelven (magyar és romani vagy beás),
c) cigány kulturális nevelés keretében, magyar nyelven.

A cigány kisebbségi óvodai nevelés keretében az óvoda nevelési programja tartalmazza a cigány kultúra, művészetek és hagyományok értékeit.

A nemzetiségi és a cigány kisebbségi óvodai nevelés között három szembeötlő, részben megmagyarázhatatlan különbség olvasható ki az óvodai irányelvből[39]:

1. Cigány kisebbségi nevelés megvalósítható kisebbségi nyelv átadása nélkül is.
2. A nemzetiségi kisebbségi kultúra egyes elemeinek a megfogalmazását, részletezésesét a jogalkotó nem tartotta szükségesnek, a cigány kulturális nevelés esetén viszont a nevesítés mellett döntött. Így megemlíti, hogy cigány játékokat, meséket, verseket, dalokat kell átadni a cigány gyerekeknek, illetve helyet kell kapnia e nevelésben a sajátos cigány szín- és formavilágnak, táncnak.
3. Míg a kisebbségi óvodai nevelés egyik általánosságban megfogalmazott célja és feladata a felkészítés a kisebbségi nyelv iskolai tanulására, addig a cigány kisebbségi nevelés vonatkozásában az irányelv azt is fontosnak tartja kiemelni, hogy az óvoda készítse fel a cigány gyermekeket a sikeres iskolai előmenetelre (általában) is. Ez, mint evidencia, a nemzeti kisebbségek esetén fel sem merül. Mindenesetre jelentős részben ennek köszönhető, hogy az óvodai nevelési programokban kulturális elemekről jellemzően legfeljebb formálisan, „szlogen" szintjén van szó: cigány kisebbségi nevelésként a cigány gyerekek szociokulturális hátrányainak[40] a kompenzálása áll.

Meglepő, hogy a kisebbségi nevelésnek három alapformája van, a harmadiknak, a cigány kisebbségi kulturális nevelésnek pedig három altípusát jelöli meg az irányelv, miközben az a)-b) pontban megjelölt altípusok megfeleltethetőek volnának a kisebbségi anyanyelvű, illetve kétnyelvű nevelésnek. Magyarán, külön típusként szabályozni elegendő lett volna a magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelést is. Ebben a megfogalmazásban az sem teljesen egyértelmű, hogy a romani/beás, illetve magyar és romani/beás nyelveken folyó cigány kulturális nevelésre, mint az önálló cigány óvodai nevelés altípusaira vonatkoznak-e az anyanyelvű és a kétnyelvű kisebbségi nevelés, mint szintén önálló típusok (pl. a nyelvhasználati arányokra elírt) szabályai.

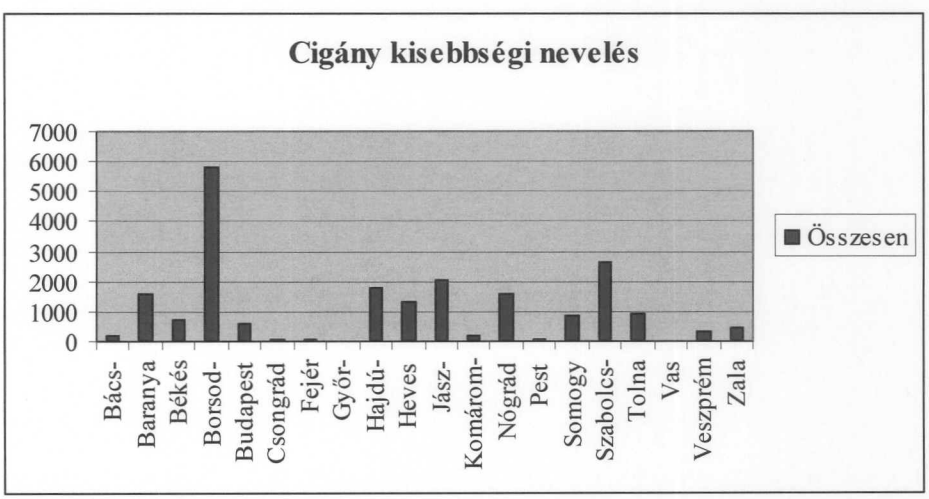
---

[38] Az óvodai irányelv (1. számú melléklet) IV.C.1. pontja szerint.
[39] 1. számú melléklet I. 2. , III. 3.
[40] Cigány kisebbségi nevelésként ezért jelenhet meg pl. a vízöblítéses WC-használatának, az étkezés előtti kézmosásnak, az evőeszközök használatának a megtanítása.

4.1. A cigány kisebbségi nevelésben részesülők száma

Cigány kisebbségi nevelésben 21.279 gyermek vett részt, a legtöbb – 27 százalék – Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 12 százalékuk pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében él. Az összes megyében és Budapesten is van magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelés. A gyermekek 98 %-a magyar nyelvű cigány kisebbségi nevelésben vesz részt, beás nyelvet Baranya, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Zala megyében, romanit Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Nógrád, Somogy megyében és Budapesten oktatnak.

megye	cigány nyelvet is oktatják - beás	cigány nyelvet is oktatják - romani	cigány nyelvet nem oktatják	összesen
Bács-Kiskun		31	138	169
Baranya	75		1520	1595
Békés		64	653	717
Borsod-Abaúj-Zemplén		90	5736	5826
Budapest		40	533	573
Csongrád			58	58
Fejér			60	60
Győr-Moson-Sopron			28	28
Hajdú-Bihar		57	1704	1761
Heves			1305	1305
Jász-Nagykun-Szolnok			2033	2033
Komárom-Esztergom			224	224
Nógrád		29	1555	1584
Pest			75	75
Somogy		29	843	872
Szabolcs-Szatmár-Bereg	68		2566	2634
Tolna			935	935
Vas			25	25
Veszprém			326	326
Zala	32		447	479
Összesen	**175**	**340**	**20764**	**21279**

A cigány óvodai programokban nyilvántartott óvodások száma 20 év alatt háromszorosra nőtt, s ezzel ők adják a nemzeti és etnikai kisebbségi óvodai nevelésben érintett összgyermeklétszám 52 %-át.

A 2009/2010-es tanévben a cigány kulturális nevelésben részt vevő több mint 21 ezer gyermek közül 2,4%-nyi, azaz alig több mint 500 kapott anyanyelvi nevelést is[41]*, miközben cigány anyanyelvű óvoda nincs, a kétnyelvűek aránya pedig csekély.*

4.2. A cigány kétnyelvű óvodákról

Egységesítést erősítő hazai cigány nyelvű írásbeliségről rövid ideje beszélhetünk, sőt, egyik cigány nyelvjárásnak sem jött létre a világ minden országában elfogadott és kötelezően használandó[42] nyelvtana, de még ábécéje sem. A kétnyelvű óvodákban emiatt az óvodapedagógusnak – ha van is romani (lovári) vagy beás nyelvből államilag elismert nyelvvizsga-bizonyítványa, vagy esetleg óvodapedagógiát kifejezetten cigány szakirányon tanult – szembe kell néznie azzal, hogy a helyi nyelvhasználat jelentős eltérést mutathat az „irodalmi" (az óvónők által is ismert) cigányhoz képest.

Mivel nincs egységes cigány nyelv és egységes cigány kultúra, helyi nyelvjárást és helyi kultúrát elsősorban az tud(na) tanítani, aki a helybeli cigány közösséghez tartozik.
Itt kell megjegyeznem, hogy alapos okkal feltehető, hogy egy iskolaigazgatókkal készített interjúsorozat megállapításai az óvodákra is igazak: „Sok falusi, hátrányos helyzetű, szűkös anyagi körülmények között fenntartott iskola küzd fennmaradásért, sok esetben egyetlen pluszbevételük a nyelvoktatásért – és/vagy cigány népismeretért – igényelt kiegészítő normatíva. Az iskola – és ezáltal munkahelyek – fenntartásának érdekében sok olyan pedagógus is vállalja, hogy elsajátít egy számára teljesen ismeretlen nyelvet, aki eredeti szakképzettsége szerint nem nyelvtanár, vagy soha nem gondolt arra, hogy valaha a romanit fogja tanítani."[43] *A cigány kétnyelvű óvodai nevelés személyi feltételei tehát nem, vagy alig-alig, súlyos kompromisszumokkal, megalkuvásokkal biztosíthatóak.*

Gyakran az anyanyelvüket még beszélő cigányok sem tartják szükségesnek, hogy gyermekeik az óvodában cigány nyelvet tanuljanak, ezekben az esetekben feltételezhető, hogy a cigány kisebbségi nyelvoktatás iránti igényeket tartalmazó nyilatkozatok egy része valós szándék nélkül születik meg.

Egy Bács-Kiskun megyei intézmény óvónője kiegészítő képzésen szerzett cigány nemzetiségi oklevelet, s heti három órában tart foglalkozást az óvoda három csoportjából 8 gyereknek, miközben helyben a cigány nyelv tanulásának egyáltalán nincs motivációja még az azt kezdeményező cigány kisebbségi önkormányzati elnök szerint sem. A cigány nyelv

---

[41] Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010, 19. oldal

[42] 1971-ben tartották meg az I. Roma Világkongresszust. Megfogalmazták a romani nyelv egységesítésének szükségességét, addig is, ideiglenes jelleggel a lovári dialektust fogadták el hivatalosnak. Elfogadták ideiglenesen az első cigány ábécét, azzal az állásfoglalással, hogy ki kell alakítani a romani írás végleges, általánosan alkalmazható formáját.

[43] Részlet Lakatos Szilvia: *A romani nyelv helyzete a magyarországi közoktatásban* című PhD dolgozatából, a szerző engedélyével.

tanulásának nincs iskolai folytatása sem. (A cigány gyerekek zöme németet tanul az óvodában és az iskolában is.)

Egy Hajdú-Bihar megyei településen a cigány kisebbségi önkormányzat arról számolt be, hogy a cigány nyelvet még beszélő felnőttek más nyelvjárást használnak, mint amit a gyermekeik az óvodában tanulnak. Sőt, gyermekeikkel ők maguk sem beszélnek cigányul. A vezető óvónő ezzel kapcsolatban elmondta, hogy a helyi (vályogvető) cigányok egy része „valami keverék" cigányt beszél, nem lovárit. Nyilván (legalábbis részben) ezzel függ össze, hogy a kisebbségi önkormányzat a cigány kisebbségi nevelés ellen vizsgálatunk során tiltakozott is.

A cigány kisebbségi nevelés helyi története világít rá arra, hogy mégis miért került sor két csoportban a kétnyelvű, a többiben pedig magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelés bevezetésére.

Míg a település lakosságának majdnem negyede, az óvodásoknak viszont már közel fele roma. A közeli nagyváros és a település közötti távolság pedig mindössze 18 km, nem véletlen tehát, hogy a vezető óvónő az intézmény sikerének tekinti, hogy csak 15 óvodást visznek a szülők a nagyvárosba, míg az iskolások közül száz főt.

A „siker" okát én az elkülönítésben látom.

A cigány felzárkóztató nevelés jogszabályi, felmenő rendszerben való megszüntetése (2008) után a jegyző és a vezető óvónő kereste meg a településen élő, cigány származású, cigány nyelvvizsgával és óvónői végzettséggel rendelkező személyt, hogy segítsen megszervezni a cigány kétnyelvű nevelést. A cigány kisebbségi önkormányzat szerint a szükséges szülői nyilatkozatokat (összességében 51-et) a helyi misszióházban segélyosztás során szerezték be. Ennek az állításnak a valóságtartalmát nem volt lehetőségem ellenőrizni, mindenesetre azóta újabb szülői nyilatkozattételre nem került sor.

A polgármester szerint a cigány kisebbségi önkormányzattal a kapcsolatuk jó, pályázathoz támogató nyilatkozatot kérnek tőlük, a kisebbségi nevelés beindításához pedig a cigány önkormányzat elnöke hozzájárult. Ez utóbbit az elnök tagadta, az iratok tanulmányozása során azonban találtunk egy alelnök által aláírt nyilatkozatot. (Az alelnök sem emlékezett erre.) Akárhogy is, testületi határozathozatalra nem került sor.

2008 szeptemberétől 60 cigány gyermek integrált, 60 pedig két külön csoportba van osztva. A két elkülönített csoportban kétnyelvű, a többiben magyar nyelvű cigány kisebbségi nevelés folyik. Az egyik kétnyelvű csoport óvónője a felsőfokú óvodapedagógus végzettsége mellett felsőfokú lovári nyelvvizsgával is rendelkezik, a másiknak óvónői végzettsége van, nyelvvizsga-bizonyítványa viszont nincs: így nem felel meg a Kotv. 128. § (1) aa), ab) pontjaiban írt képesítési feltételeknek.

Váltótársaikról két különböző információt hallottunk, egy további pedig kikövetkeztethető: az egyik szerint nincs váltótársuk, mert a két óvónő reggeltől délután négyig dolgozik, a másik szerint délután „magyar" óvónők veszik át a két csoportot, a harmadik, kikövetkeztethető változat alapján pedig a két középfokú végzettségű gyermekfelügyelő látja el a „délutános" feladatokat.

Számításba jöhet még egy negyedik lehetőség is, hiszen *a cigány nevelést folytató óvodákból gyakorta, különösen, ha a szülők jelentős része munkanélküli, a gyerekeket már ebéd után hazaviszik.* Ezt tapasztaltam több korábbi vizsgálatom során is.

A két cigány csoportszoba az óvodai épülettömb hátsó részében található, külön bejárattal.

Az intézmény minőségirányítási programja az alaptevékenységek között írja: „nemzeti, etnikai és egyéb feladatok: cigány etnikumhoz tartozók felzárkóztatása, interkulturális nevelés." A vezető óvónő ezt „komplex prevenciós programnak" nevezte.

Mint látható, az anyanyelvüket még beszélő cigányok sem motiváltak gyermekeik cigánynyelv-tanulásában, de ennél is furcsább, hogy *olyan vidékeken is tanítanak cigány nyelvet, ahol a kutatók szerint inkább romungró cigányok élnek, akiknek magyar az anyanyelve generációk sora óta. A romungró cigány szülők cigány nyelv iránti „motivációja" mögött feltételezhetően intézményi és fenntartói érdek áll.*

A nyelvátadást segítő segédanyagok is hiányoznak. A cigány nyelvvizsgával rendelkező óvodapedagógusok, tanárok „magyar nyelvű mondókákat, verseket fordítanak le önszorgalomból, hogy legalább azt meg tudják tanítani…"[44]

4.3. A magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelés

A cigány kisebbségi nevelés alapvető formája a magyar nyelven folyó kulturális nevelés. Ennek egyik oka az lehet, hogy cigány óvodapedagógus-képzés ugyan több intézményben[45] is folyik, de a képzéssel érintett létszám nagyon alacsony. Baján például a 2009/2010-es tanévben indult ez a szakirány, akkor három nappali tagozatos hallgatót vettek fel, idén egyet a levelező tagozatra. Vácott most nyolc hallgató tanul a cigány szakirányon. A cigány nyelvű kisebbségi nevelésben részt vevő, speciális szaktudással rendelkező óvodapedagógusok száma még kevesebb, ha tudjuk, hogy a cigány szakirányon végzettek kb. fele „többségi" óvodában, vagy máshol helyezkedik el.[46]

Az adatokból értelemszerűen kitűnik, hogy *a magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelést olyan óvodapedagógusok látják el, akik elsöprő többsége nem cigány szakirányon végzett, s alapos okkal feltehető, hogy romológiai képzésben másként sem vett részt.* Az egyik Baranya megyei óvoda hat cigány kisebbségi nevelést folytató óvónőjéből például egy vett részt egy harmincórás továbbképzésben, s a testület egy alkalommal hospitált egy másik cigány nevelést folytató óvodában.

Ennek „köszönhető", hogy *az óvónők cigány játékokat, meséket, verseket, dalokat – több vizsgálat során szerzett tapasztalatom alapján – nem ismernek*, s ha készítenek is a cigány kisebbségi neveléshez formálisan munkaanyagot, akkor azt nem hiteles forrásokat felhasználva teszik. Jellemző példa lehet, hogy a cigány tánckultúra elemei, ha meg is jelennek az óvodában, a gyerekek szabad táncaként jelennek meg, népszerű cigány

---

[44] Lakatos Szilvia i.m.

[45] Szent István Egyetem Pedagógia Kara (Szarvas), Apor Vilmos Katolikus Főiskola (Vác), Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás (Baja)

[46] Dr. Pethő Jánosné intézetvezető, Nemzetiségi és Nemzetközi Kapcsolatok Intézet, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác

popénekesek slágereire. Vagyis, cigány tánc az, amit a cigány gyerekek táncolnak, cigány zene pedig a cigány előadó popslágere.

A hasonló példák tárháza, sajnos, igen nagy. *A mostani, de számos korábbi vizsgálatom során is azt tapasztaltam, hogy*

- *az óvónő nem tudta megmondani, hogy mi volt a legutolsó általa átadott kisebbségi tartalom, hogy miért nincs egyetlen cigány mesére, versre utaló jel sem a csoportnaplóban, és hogy az óvoda által összeállított cigány szöveggyűjteményt miért a vezető óvónő irodájából kell kihozni,*[47]
- *a cigány óvoda környezete egyáltalán nem tükrözte „a kisebbség kultúráját, a kisebbség életmódját, szokásait, hagyományait és tárgyi emlékeit",*
- *az derült ki, hogy a cigány szülők többnyire aláírtak valami nyilatkozatot, de nincs tudomásuk arról, hogy gyermekeik cigány kisebbségi nevelésben vennének részt.*

Egy Nógrád megyei kistérségi óvoda két intézményében, egy Jász-Nagykun-Szolnok megyei óvoda három tagintézményében, illetve az egyik Baranya megyei óvodában folytatott cigány kisebbségi nevelést érdemes mélyebben is elemezni.

A Nógrád megyei kistérségi óvoda (12 tagintézmény, ill. telephely) központi óvodájában például egy dicséretesen jó színvonalú differenciált, egyéni nevelés folyik, s ezt tüntetik fel magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelésként. (Egy másik tagintézményének vezetője ezt expressis verbis is megfogalmazta: „Differenciált nevelést mindig is folytattunk, ami 2002-ben kapott kisebbségi nevelés címkét.")

A központi óvoda referenciaintézmény, amely 2004-ben elnyerte a Közoktatásért Minőségi díjat. Ez az óvoda képviseli a „jó gyakorlatot": logopédussal, fejlesztő pedagógussal, gyógytestnevelővel is rendelkezik, és a kisebbségi nevelés szakmai irányítása innen történik. A referenciaóvodába 22 intézményből járnak rendszeresen hospitálni. A tagóvodák vezetői számára a hospitálás egy évben egyszer kötelező, de, ez is a központi óvoda minőségi munkáját igazolja, ennél mindig többször mennek.

A központi óvodában három roma kompetencia alapú és egy Montessori módszerrel nevelt csoport működik. Kisebbségi nevelés heti 6 órában folyik.

A nevelési program 4. pontja a következő fogalmakat használja: hagyományőrzés, népi kultúra ápolása, folklór, népünk gyökerei, hiedelemvilág, népdalok, népmesék, népi játékok, gyöngyfűzés, agyagozás, mézeskalácssütés, stb. A hagyományőrzés tehát általános „magyar" hagyományőrzés.

Beszédes az etnikai nevelés pedagógiai programjának már a címe is: „Pedagógiai program az etnikai kisebbségi nevelésben, differenciált egyéni és kiscsoportos foglalkozásban részesülő gyermekek számára." Vagyis, *a program az etnikai kisebbségi nevelést és a differenciált egyéni és kiscsoportos foglalkozások rendszerét azonosítja.* Nem véletlen, hogy az identitástudat, szociális fejlődés, értelmi fejlődés, testi fejlődés témakörökben megfogalmazott program konkrétumok nélkül utal cigány versekre, mesékre, szín- és formavilágra.

---

[47] Lásd például: Jelentés az 5022/2009. számú ügyben

A cigány kisebbségi kultúra magyar nyelven való megismertetéséhez is hiányoznak a segédanyagok, meséket, (pop)zenéket az internetről töltenek le, felhasználhatóságuk azonban korlátozott. Az óvodavezető elmondta, hogy „az óvodásoknak nem készítenek anyagokat, csak az iskolásoknak. Az elérhető, elmondható mesék negatív képet közvetítenek a cigányokról, mert az tűnik ki belőlük, hogy „csak lopnak". A cigány népdalok között pedig gyermekdalok egyáltalán nincsenek.

A markáns „cigány jelleg" hiányáról árulkodik, hogy a magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelésben azok is részesülnek, akik azt nem kérték, miközben a cigány szülőktől is nehéz a kisebbségi neveléshez szükséges nyilatkozatot beszerezni, mert: „nem akarnak cigányok lenni, stigmaként kezelik saját cigányságukat, félnek a szegregációtól, nem értik a felzárkóztatás fogalmát."

Áprilisban történik a beíratás, de ekkor még nem esik szó a cigány kulturális nevelésről. A felvételről szóló kiértesítés után, júniusban kapnak előzetes, majd szeptemberben részletes tájékoztatót a szülők. A nyilatkozat-tételre egy dátum nélküli listán kerül sor a következő szöveggel: „Kérem gyermekem etnikai nevelésben részesítését a 2009/2010. nevelési évben." A kisebbségi nevelésről való tájékoztatás körülményeiből és a szűkszavú nyilatkozatformából arra lehet következetni, hogy *valószínűleg a szülők szóbeli tájékoztatása során sokkal nagyobb súlyt kapnak az óvodai nevelés általános céljaiként is megfogalmazható differenciált személyiségfejlesztési kérdések, mint a cigány kisebbségi nevelés speciális kulturális vonatkozásai.*

A kistérségi társulás egyik tagtelepülésének cigány kisebbségi önkormányzati elnöke elmondása szerint helyben csak a legöregebbek egy része és egymás között beszél beásul, a gyerekeket senki sem tanítja a cigány nyelvre, a szülők cigány mesét, mondókát, dalt sem mondanak otthon. Cigány szokásként legfeljebb a virrasztás hozható fel. Vagyis, *helyi hagyományra, speciális cigány kultúrára a helyi tagóvoda nem is építhet.* (Ugyanezt más vizsgált intézményben is elmondták.

Álláspontom szerint kétséges a megalapozottsága az intézményi hagyományápolásnak akkor, ha annak nincsenek társadalmi gyökerei a valóságban, nincs helye egyáltalán, ha ebben az alaphelyzetben a hagyományos nemzetiségi, etnikai kultúra bemutatását a szülők gyermekeik számára nem akarják.

A tagtelepülés cigány kisebbségi önkormányzatának az óvodai neveléshez mindössze annyi köze van, hogy az ünnepségekre meghívják a testületet, s időnként az óvónők felkérik a képviselőket, hogy az otthon maradó gyerekeket hozzák be az óvodába, illetve, az óvodai fényképkészítés árát a testület a cigány gyerekek helyett átvállalja.

A tagtelepülés óvodájának két csoportnaplója szépen van vezetve, cigány kisebbségi nevelésre azonban semmi sem utal, ami, az előzőek alapján teljesen érthető is. *Az óvoda tevékenységét bemutató, igazán szép kivitelű szóróanyag is egyéni fejlesztésként írja le az „etnikai" nevelés tartalmát*, és ugyanezt a nevelést kapják a hátrányos helyzetű családból érkező gyermekek is. Nem véletlen, hogy nemcsak a megkérdezett szülők, de a települési cigány kisebbségi önkormányzat elnöke sem tudott kisebbségi nevelésről, hasonlóképpen a gesztor település cigány kisebbségi elnökéhez.

Az egyik Jász-Nagykun-Szolnok megyében vizsgált óvodában is közel 30 szülőtől kérdeztük meg, hogy gyermeke részt vesz-e cigány kisebbségi nevelésben, de egyiküknek sem volt tudomása erről, s nemcsak a gyermeke vonatkozásában, hanem általában sem.

A fenti intézmény cigány kisebbségi óvodai nevelés tartalmát alapvetően a szociokulturális hátrányok kompenzálása adja. Az alapvető testápolási, tisztálkodási, viselkedési szabályokat igyekeznek ezen a címen megtanítani.

Egy másik vizsgált intézmény több szempontból is érdekes. Az óvodában négy vegyes életkorú csoport van. Ebből „szülői igény alapján" egy gyermekcsoportban német kétnyelvű kisebbségi nevelés, a többiben pedig magyar nyelvű cigány kisebbségi nevelés folyik. Az iratokból egyébként az állapítható meg, hogy a 2009/2010-es tanévben 12+7+10 gyermek esetén kértek a szülők a cigány kisebbségi nevelést. A német csoport kivételével kompetencia alapú a nevelés, vagyis differenciált képességfejlesztést a három cigány csoportban folytatnak. Vizsgálatunk idején – az óvodavezető elmondása szerint – két cigány származású gyermek úgy került a német nemzetiségi csoportba, hogy a szülőket erre rábeszélték, „mert az esélyegyenlőség miatt a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya a többi csoportban nagyobb lett volna a jogszabályban rögzítettnél."

Az óvodai és az iskolai osztálylétszámokból önmagukban érdekes következtetés vonható le. Ha a számadatokhoz hozzáteszem – a polgármestertől tudjuk –, hogy az óvodában a német csoportnak, az iskolában az angol osztálynak van nagyobb presztízse, még nyilvánvalóbbá válik, hogy a német nemzetiségi osztályt részben azokkal a cigány gyerekekkel töltötték fel, akik az óvodában cigány kisebbségi nevelésben vettek részt, míg az angol/informatika osztályba részben azok a gyermekek kerültek, akik egyébként az óvodában még német nemzetiségi nevelést kaptak. A polgármester elmondása szerint *„azt szerették volna elérni, hogy ne alakuljon ki szegregáció"*.

Az iskola igazgatójától megtudtam, hogy az óvodában az előző tanévben 29 nagycsoportos gyermek volt, ebből öten jártak a német nemzetiségi csoportba, s közülük 4 kisgyermek jelentkezett a német nemzetiségi osztályba. A cigány nagycsoportosok száma 24 volt: nyolcan tanulnak az iskolában német nyelvet, 16 fő pedig angol nyelvet és informatikát. Ebből a példából is *jól látható, hogy a cigány szülők nyilatkozatának tartalmát jellemzően az dönti el, hogy az intézménynek mihez fűződik érdeke.*

Ezt a megállapítást, az előzőek mellett alátámasztja az is, hogy több vizsgált településen sincs a cigány kisebbségi nevelésnek folytatása a helyi iskolában. Van, ahol formálisan folyik ugyan magyar nyelvű cigány kisebbségi oktatás az iskolában, de a megkérdezett, részben szegregált osztályokban tanuló cigány tanulók egyike sem tudott erről.[48]

A szegregáció kérdése vethető fel az egyik Tolna megyei óvoda esetén is. Az óvodai felvétel rendje szerint a gyermekek férőhely esetén abba az óvodába kerülnek felvételre, amelynek körzetében laknak. Ez alól csak az egyik tagintézmény kivétel, amelynek német nemzetiségi kétnyelvű nevelési programmal működő csoportjába a város egész területéről felvehetők a jelentkezők, miközben a település cigány lakosságának jelentős hányada is a felvételi körzetéhez tartozik. Nem véletlen tehát, hogy a három helyi óvoda között 51%-os különbség alakult ki a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek vonatkozásában. (2005-ben ebbe az

[48] Lásd a NEK-1022/2010. számú ügyben készült jelentést

óvodába járt az óvodáskorú cigánygyerekek 65 százaléka, 2006-ban módosították a felvételi körzethatárokat, de 2008-ra is csak 51%-ra csökkent az arány.)

VIII. Összegző megállapítások

A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy a kisebbségi nevelést folytató óvodák működése csak részben felel meg az óvodai irányelv elvárásainak.

Az okok egyik csoportja azon a tényen alapul, hogy a kisebbségi nevelést folytató intézmények a kisebbségi anyanyelv átadása és a kisebbségi közösséghez tartozás, identitástudat formálása terén nem, vagy csak alig támaszkodhatnak a családból hozott nyelvtudásra, a kisebbségi közösség által a mindennapokban használt nyelvre, helyi nemzetiségi hagyományokra, szokásokra. A civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok, helyi önkormányzatok helyi hagyományápolása is jellemzően a közoktatási rendszer által biztosított nemzetiségi műsorokra épül.

Olyan költségvetési támogatási politikára volna szükség, amely elsősorban azon önkormányzatok intézménymegtartó képességét javítja, amelyek a helyi kisebbségi hagyományápolás, kisebbségi közösségi élet sokszínűségét is fel tudják mutatni.

Az okok másik köre a személyi-szakmai feltételek hiányosságaiban keresendő. A kisebbségi nevelésben részt vevő óvodapedagógusok egy jelentős része nem, vagy nem elég jól beszéli a kisebbség nyelvét, s nem, vagy csak alig ismeri a kisebbség szellemi és tárgyi kultúráját.

Az is kérdéses persze, hogy a mi tartozik az általános, a kisebbségi közösségen belül mindenki által elismert, „kanonizált" hagyományhoz? Van-e egyáltalán ilyen? A tudományra vár ennek a kérdésnek a megválaszolása. Elvi síkon azonban elmondható, hogy ha van a heterogén, színes kisebbségi helyi hagyományoknak közös gyökere, átfedési felülete, akkor ennek megismerése akkor is fontos lehet, ha az adott településen az asszimiláció olyan mértékű, hogy a helyi hagyományápolásnak már nincsenek valós társadalmi gyökerei.

Ide kapcsolódó probléma, hogy az óvónő mihez, milyen hagyományhoz nyúljon, ha nincs élő helyi kisebbségi hagyomány, mert például a település eredetileg nem nemzetiségi település, csak a beköltözések miatt lett különböző gyökerekkel rendelkező, speciális ünnepeit, szokásait, hagyományos életmódját és anyanyelvét rég elvesztő, közösséget valójában nem alkotó többnemzetiségű lakossága. A probléma kezeléséhez az óvodások életkori sajátosságainak megfelelő szöveggyűjteményekre, kottagyűjteményekre és világos módszertani útmutatásra volna szükség több nemzetiség esetén.

A hazai nemzetiségi óvodákra általánosságban igaz jelenleg is, hogy pozitív érzelmi viszonyt képesek kialakítani a kisebbségi nevelésben résztvevő gyermekekben, az óvodáskor végére a gyermekek ismernek is néhány helyi szokást, hagyományt, kisebbségi dalt, mondókát, mesét, verset, rendelkeznek is néhány tucat szóból, kifejezésből álló szókinccsel.

Különösen élesen vethető fel az általános és a helyi hagyomány kérdése a cigányság esetén, hiszen ezen kisebbség helyi csoportjai nemcsak a hasonlóságot nem mutató anyanyelvükben (magyar, romani, beás) és az asszimiláció fokában különböznek egymástól, hanem a kultúra más szegmenseiben is eltérnek. Így az ő esetükben – más kisebbségekhez viszonyítva –

bátrabban mondható ki, hogy kétséges a megalapozottsága az intézményi hagyományápolásnak akkor, ha annak nincsenek társadalmi gyökerei a helyi valóságban.

Vizsgálatom során több esetben is feltételezhető volt, hogy a cigány kisebbségi nevelés igénylése mögött nem volt valós szülői akarat, így a cigány hagyományok, szokások, kultúra bemutatásának még jószándékkal sem volna helye ezekben az esetekben.

A kétnyelvű óvodák esetén az óvodai irányelv a magyar és a kisebbségi nyelv használati arányaira, egymáshoz viszonyított mértékére tulajdonképpen semmilyen számon kérhető elvárást nem állapít meg, miközben a nemzetiségi óvodáztatás karakterét ez a kisebbségi nevelési forma adja. Az óvodai irányelv nem határoz meg világos kereteket a követelményszintre, időkeretre vonatkozóan. Mindezek alapján nem véletlen, hogy az óvodai irányelv a kisebbségi óvodai nevelés „kimeneti követelményeként" is csak olyan elvárásokat fogalmaz meg, amelyek nem mérhetőek. Ilyen követelmény például, hogy a gyermek az óvodáskor végére „tudjon tájékozódni kommunikációs helyzetekben".

Ezzel szemben elmondható, hogy az óvodai nevelés országos alapprogramja[49] az iskolakezdéshez szükséges feltételek között a magyar-nyelvtudás egészen magas szintű és konkrétan értelmezhető elvárását írja elő. Ha az otthoni nyelvkörnyezet hiányában ugyanez a színvonal nem is várható el a kisebbségi nyelv, mint anyanyelv átadása körében, minimum azt be kellene határolni, hogy mi az az alapszókincs, amit minden gyermeknek át kell adni, s melyek azok az alapvető fontosságú kommunikációs helyzetek, amelyekben minden kisebbségi nevelésben résztvevő gyermeknek tudni kell tájékozódni az óvodáskor végére.

Mind az intézményfenntartó önkormányzatok, mind a nemzetiségi kisebbségi önkormányzatok a nemzetiségi óvodák szolgáltatásainak színvonalát, és együttműködésüket is legtöbbször pozitívan jellemezték. Ugyanakkor az anyanyelvű kisebbségi nevelésben nagyon kevesen vesznek részt, így csak a kisebbségi óvodások elenyésző töredékének van többé-kevésbé valódi esélye az iskoláskor kezdetéig stabil nyelvtudást szerezni. A nemzetiségi kétnyelvű (ezen belül a kb. 80%-os arányt képviselő német) óvodák gyermeklétszáma határozza meg a nemzetiségi óvodáztatás karakterét, s mint láttuk, a gyermekek döntő többsége az iskolakezdéskor nem rendelkezik a kétnyelvű óvodából hozott olyan mértékű anyanyelvi ismerettel, amire az iskolában érdemlegesen építeni lehetne.

A nemzetiségi óvodák nyelvátadási hatékonyságát tehát javítani kell.

A jogi elvárások pontatlanságának, illetve az elemzett fenntartói, intézményi, szülői érdekazonosságnak köszönhető, hogy a kisebbségi nevelést folytató intézmények, legalábbis általunk vizsgált esetekben, egyetlen alakalommal sem adtak részletes írásbeli tájékoztatást a kisebbségi nevelés céljairól, feladatairól, az igényjogosultság, a jogszerű igények közötti „sorrendiség" kérdéseiről, holott a szóbeli tájékoztatás mélysége, alaposssága mindig megkérdőjelezhető. A nem magyar állampolgárok kisebbségi nevelésben részvétele

---

[49] 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet VI. 2. b) pontja szerint az óvodáskor végére a gyermek „érthetően, folyamatosan kommunikál, beszél; gondolatait, érzelmeit mások számára érthető formában, életkorának megfelelő tempóban és hangsúllyal tudja kifejezni; minden szófajt használ; különböző mondatszerkezeteket, mondatfajtákat alkot; tisztán ejti a magán- és mássalhangzókat (a fogváltással is összefüggő nagy egyéni eltérések lehetségesek); végig tudja hallgatni és megérti mások beszédét"

vizsgálatom több helyszínén felmerült, de ennek a problémának sem találkoztam az intézményi szabályozásával.

Ezek a kérdések a Nektv., a Kotv. és az adatvédelmi törvény szabályainak együttes, komplex értelmezésével egyértelműen megválaszolhatóak, mégis az szolgálná megfelelően a jogbiztonság céljait, ha a Nektv., a Kotv. vagy az óvodai irányelv egy kötelezően alkalmazandó adatlap szabályait is megfogalmazná. Erre két okból is szükség van:

1. a szülői nyilatkozatok tartalmát, a származásnyilatkozat kérdését kis részben megalapozatlan félelmek, nagyobb részben e félelmekre és a félreértelmezett adatkezelési szabályokra való hivatkozások hatják át,
2. több esetben feltételezhető, hogy a jelenlegi joggyakorlatban a kisebbségi nevelés iránti szülői nyilatkozatok csak a normatíva-igénylés formális lefedésére szolgálnak[50].

Ilyen feltételrendszer mellett tág tere nyílik a joggal való visszaélésnek, amiben a szülő, az óvoda, az intézményfenntartó és a kisebbségi önkormányzat is érdekelt. Az óvodai kisebbségi nevelés jelentős részben valójában csak a korai idegennyelv-tanulás, másfelől pluszpénzek, plusznormatívák lehívásának és álláshelyek megtartásának a lehetőségét adja.

A visszaélésekkel leginkább érintett két kisebbség a német és a cigány. A létszámadatok változása különösen a német, de a meredek növekedés még a cigány kisebbségi nevelés esetén sem magyarázható az általánostól radikálisan eltérő (minthogy nem ilyen) kisebbségi termékenységi mutatókkal.

A nemzetiségi nevelés szülői igénylése és annak helyi önkormányzat általi kötelező megszervezése ellentmondásban áll egymással. Tapasztalatom szerint a kisebbségi nevelést is folytató intézmények fenntartói nem a szülői igényekhez igazítják a feladatellátás kereteit, hanem fordítva, pénzügyi szempontok alapján meghatározzák, hogy kisebbségi nevelést hány csoportban, milyen gyermeklétszámmal lehet ellátni. Így a nemzetiségi programmal működő óvoda választása jellemzően a helyi adottságok elfogadását jelenti, vagyis alapvetően kínálat és nem kereslet kérdése.

A cigány kulturális nevelést folytató óvodák működésének jogi szabályozása, álláspontom szerint, teljesen hibás.

A cigány nyelvű, valamint a cigány és magyar nyelvű forma önálló nevesítése felesleges, mert azonosíthatóak volnának a nemzetiségi nyelvű és a nemzetiségi kétnyelvű nevelési formával. A különbségtétel nem magyarázható azzal, hogy a hazai cigányság nagyobb arányban vesztette el az anyanyelvét, mint azok a nemzetiségek, akiknek anyanyelvű, illetve nagyszámú kétnyelvű nevelést folytató óvodájuk van. Ezt tudomásom szerint még senki sem igazolta. Vagyis, lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nemzetiségek közötti jogszabályi különbségtétel megszűnjön, és a cigány anyanyelvű és kétnyelvű nevelés személyi-szakmai, tárgyi, módszertani feltételrendszere is teljesebb legyen. (Cigány anyanyelvű óvoda jelenleg nincs, de a cigány kétnyelvű nevelést folytató óvodák számaránya is csekély.)

---

[50]A kisebbségi nevelést folytató önkormányzati intézményfenntartók fenntartói kiegészítő normatívára jogosultak: 2009. évi CXXX. törvény 3. számú melléklet 10. J pontja azonban igénylési feltételeként írja elő a szülők írásbeli nyilatkozatát (is).

Társadalmi párbeszéd útján el kell érni, hogy az anyanyelvüket még beszélő cigányok nyelvüket értékként élhessék meg. Mindaddig azonban, amíg a cigány anyanyelvűek is ódzkodnak attól, hogy gyermekeik cigány nyelvet tanuljanak, jószándékkal sem szabad megtévesztést, rábeszélést alkalmazni.

Hibás az óvodai irányelv abban is, hogy a cigány kisebbségi nevelés esetén olyan feladatot határoz meg, amely az óvodai nevelés általános feladata. A „sikeres iskolai előmenetelre felkészítés" elvárása alkalmat ad arra, hogy az óvodák cigány kulturális nevelésként fogalmazhassák meg a szociokulturális hátrányok mérséklésére tett intézkedéseiket.

A magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelés a gyakorlatban nagy társadalmi károkat okozhat akkor, amikor ténylegesen nincs, vagy alig-alig van köze a cigány kultúra és hagyomány átadásához, illetve nem szolgálja a társadalmi kohéziót, integrációt sem. A magyar nyelven folyó cigány kulturális nevelési forma módosításához tehát nyomós közérdek fűződik.

Nyelvtudás, romológiai ismeretek, a kisebbségi hagyományok óvodás életkornak megfelelő átadásához szükséges segédanyagok hiányában a jószándékú pedagógus is „csak" differenciált nevelést folytat, szociokulturális lemaradást próbál kompenzálni.

Vizsgálatom alapján kijelenthető, hogy a magyar nyelven folyó cigány kisebbségi kulturális nevelést a cigány szülők (ha igénylik egyáltalán) nem tájékozottan „igénylik", az ezen a címen folytatott kisebbségi nevelésnek valós kisebbségi kulturális tartalma többnyire nincs, vagy csekély: csak pénzforrás az intézményfenntartó számára, legszélsőségesebb esetben a jogellenes elkülönítés eszköze.

A magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelésnek, mint kisebbségi nevelési formának csak akkor lehet létjogosultsága, ha a jelenlegi rendszer valamennyi elemét megváltoztatja a jogalkotó. Biztosítani szükséges annak feltételrendszerét, hogy

- cigány kultúrát csak akkreditált képzéseken résztvevő, azt jól ismerő pedagógusok
- szakértők által összeállított, autentikus kultúra közvetítésére alkalmas, országosan azonos szöveggyűjtemények felhasználásával, egységes módszertannal,
- a cigány identitás megerősítésére alkalmas kulturális elemeket adhassanak át
- azoknak a gyermeknek, akik nem a szüleik származása, hanem valós és vállalt identitása, a szüleik tényleges akarata alapján vesznek részt a magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelésben.

Ha ezek a feltételek nem biztosíthatóak vagy a tényleges gyakorlat ellenőrzésére nincs mód, akkor a cigány nyelv tanítása nélküli kultúra-átadásnak csak a multikulturális nevelés keretében lehet helye.

IX. Intézkedések

A jogalkalmazók egységesebb gyakorlata, a jogbiztonság jobb érvényesülése érdekében, az Obtv. 25. §-a alapján az alábbi

jogalkotási javaslatokkal

fordulok az Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez: az országos kisebbségi önkormányzatokkal és az Országos Kisebbségi Bizottsággal együttműködve

1. *pontosítsa a 32/1997. (XI.5.) MKM. rendelet kisebbségi nevelést folytató kétnyelvű óvodák nyelvhasználati arányaira vonatkozó szabályát,*
2. *pontosítsa a 32/1997. (XI.5.) MKM. rendeletben az óvodáskor végére elérendő fejlődési jellemzőket,*
3. *vizsgálja felül a 32/1997. (XI.5.) MKM. rendelet cigány kulturális nevelést folytató óvodák önálló altípusaira vonatkozó szabályai szükségességét,*
4. *vizsgálja felül a 32/1997. (XI.5.) MKM. rendeletben a cigány kisebbségi nevelés speciális feladataként megfogalmazott „sikeres iskolai előmenetelre felkészítés" fordulat szükségességét,*
5. *tegyen javaslatot a magyar nyelven folyó cigány kisebbségi nevelés minden elemének, személyi-szakmai, tárgyi feltételeinek akkreditációhoz kötésére,*
6. *tegyen javaslatot a kisebbségi hovatartozású szülők – kisebbségi nevelés iránti igény-bejelentését szolgáló – nyilatkozata formai és tartalmi elemeinek jogszabályban való rögzítésére,*
7. *tegyen javaslatot olyan költségvetési támogatási politika kialakítására, amely elsősorban azon önkormányzatok intézménymegtartó képességét javítja, amelyek a helyi kisebbségi hagyományápolás, kisebbségi közösségi élet sokszínűségét is fel tudják mutatni.*

A nemzetiségi, etnikai kisebbségi nevelés anyanyelv-átadási hatékonyságának a javítása érdekében, az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján az alábbi

ajánlásokkal

fordulok a Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez:

1. *a nemzetiségi óvodapedagógia területén dolgozó szakemberek és kutatók bevonásával szakmai konferencia keretében elemezze az óvodai anyanyelvi nevelés helyzetét,*
2. *különítsen el (további) minisztériumi forrásokat*

- *az óvodai kisebbségi anyanyelv-átadás módszertani fejlesztését célzó kutatásokra,*
- *a nemzetiségi óvodapedagógusok nyelvi és módszertani továbbképzésére,*
- *ösztöndíjak biztosítására nemzetiségi óvodapedagógus-képzésben részt vevő, kisebbségi hovatartozású fiatalok anyaországi teljes-, és részképzéséhez,*
- *a nyelvátadást segítő segédanyagok kifejlesztésére,*
- *a nemzetiségi anyaországból származó vendégpedagógusok rendszeres, tervszerű program alapján megvalósított alkalmazására.*

Budapest, 2011. március

Dr. Kállai Ernő